निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति, २०७७

निर्वाचन आयोग, नेपाल

कान्तिपथ, काठमाडौं

यो पुस्तक युएनडिपी नेपालको सहयोगमा प्रकाशन गरिएको हो ।

निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति, २०७७

निर्वाचन आयोग, नेपाल

मन्तव्य

लोकतान्त्रिक प्रणालीमा मुलुकको सार्वभौमसत्ता जनतामा निहित रहने भएकोले आफूले छानेको प्रतिनिधि मार्फत शासन सञ्चालन गर्ने जनताको अधिकारलाई निर्वाचनले सुनिश्चित गर्दछ । प्रत्येक मतदाताले निर्वाचनमा मतदान गर्न तथा उम्मेदवार हुन पाउने अधिकार लोकतन्त्र, सुशासन र मानव अधिकारको महत्वपूर्ण पक्ष हो । निर्वाचन स्वतन्त्र र निष्पक्ष हुन तथा मानव अधिकारको संरक्षण एवम् संवर्द्धन सुनिश्चित गरी समावेशी शासन प्रणालीलाई संस्थागत गर्न सबै वर्ग, क्षेत्र, लिङ्ग, जातजाती तथा समुदायका व्यक्तिहरु स्वतन्त्र रुपमा निर्वाचनमा भाग लिन सक्षम हुनु पर्दछ । यसको निम्ति निर्वाचनमा लैङ्गिक समानता तथा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्त अनुरुप निर्वाचन व्यवस्थापनका सबै तह, प्रक्रिया र चरणमा महिला तथा लक्षित वर्गको सहभागिता उपयुक्त नीति मार्फत सुनिश्चित गरिनु पर्दछ ।

यस सन्दर्भमा, नेपालको संविधानले आत्मसात गरेको बहुदलीय लोकतान्त्रिक शासन प्रणाली, नागरिक स्वतन्त्रता, मानव अधिकार, बालिग मताधिकार र आवधिक निर्वाचनको भावना अनुरुप निर्वाचनका सबै चरण र प्रक्रियामा लैंङ्गिक तथा समावेशीकरणको विषयलाई आन्तरिकीकरण गर्दै संस्थागत गर्ने अवधारणाका साथ आयोगले आवश्यक कार्यहरु गर्दै आएको छ। आयोगको तेस्रो पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजना (२०७६/०७७-२०८०/०८१) ले सबै निर्वाचनलाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा लैङ्गिक मैत्री तथा समावेशी बनाई लोकतन्त्रको लाभ उपभोग गर्न सक्ने अवस्था सिर्जना गरी त्यसलाई दिगो बनाउन मार्ग प्रशस्त गरेको छ । निर्वाचन प्रक्रिया तथा आयोगको संस्थागत संयन्त्रमा समावेशीकरणलाई सुनिश्चितता गर्ने आयोगको उद्धेश्य अनुरुप वि.सं. २०७० सालमा आयोगले स्वीकृत गरेको लैङ्गिक समावेशी नीतिको उपलब्धि, सिकाई र अनुभव समेतका आधारमा आयोगबाट तयार गरिएको "**निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति २०७७**" प्रस्तुत गर्न पाउँदा मलाई खुसी लागेको छ। यो नीति नेपालको संवैधानिक व्यवस्था अनुरुप समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तलाई आत्मसात गरी सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन प्रणाली सुदृढीकरणको राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्न सहयोग पुऱ्याउने एक महत्वपूर्ण नीति हो । यस नीतिले निर्वाचनमा महिला,

दलित, अल्पसंख्यक र सीमान्तीकृत वर्ग र समूहको सहभागिता अभिवृद्धिका लागि बलियो आधार निर्माण गर्दै नेपालले तय गरेको दीगो विकासका लक्ष्यहरु हासिल गर्न थप योगदान पुऱ्याउँछ भन्ने आयोगको दृढ आशा एवम् विश्वास रहेको छ ।

लैंङ्गिक र समावेशीकरण सम्बन्धी संवैधानिक प्रावधानहरु, निर्वाचन सम्बन्धी प्रचलित कानुनहरु, मुलुकी देवानी संहिता, आवधिक योजनामा लिईएको लैंङ्गिक तथा समावेशी नीति, वि.सं. २०७४ मा सम्पन्न सबै तहका निर्वाचनको उपलब्धि तथा सिकाईका आधारमा निर्माण गरिएको यो नीति तर्जुमा गर्दा राजनीतिक दलहरु, अपाङ्गताका क्षेत्रमा कार्यरत संघ संस्था, नागरिक समाजका संस्थाहरु तथा निर्वाचन सरोकारवालाहरुको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ । निर्वाचनमा समावेशीकरण सम्बन्धी समस्या र चुनौतिहरुलाई केलाउदै यसका अवरोधलाई सम्बोधन गर्न सम्भावित अवसरहरुको पहिचान र त्यसको कार्यान्वयन गर्नु यस नीतिको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ । प्रत्येक नागरिककालागि समावेशी निर्वाचन सुनिश्चित गर्न निर्वाचन सरोकारवालाहरु बीचको समन्वय र सहकार्यलाई बलियो र भरपर्दो बनाउदै यसको कार्यान्वयनमा सबै क्षेत्र र तहबाट उल्लेख्य सहयोग हुने वातावरण तयार हुन सकेमा सबै निर्वाचन लैंङ्गिक मैत्री तथा समावेशी हुनेछन् भन्ने हाम्रो विश्वास रहेको छ ।

यस नीतिको तर्जुमा गर्दा प्रत्यक्ष एवम् अप्रत्यक्ष रुपमा योगदान गर्नु हुने माननीय निर्वाचन आयुक्तज्यूहरु, राजनीतिक दलहरु, अन्तरपार्टी महिला सञ्जालका पदाधिकारी एवम् प्रतिनिधिहरु, आयोगको सचिवालयका कर्मचारीहरु, सरकारी तथा गैरसरकारी निकायका प्रतिनीधिहरु र यूएनडीपी/ईएसपी लगायत सम्पूर्णको भूमिकालाई आयोगले उच्च मूल्याङ्कन गरेको छ । निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैंङ्गिक तथा समावेशी सवालहरुको सम्बोधन गर्ने महत्वपूर्ण रणनीतिक दस्तावेजको रुपमा रहेको यस नीतिमा अमूल्य सुझाव प्रदान गर्नु हुने सम्पूर्ण महानुभावहरुमा हार्दिक आभार तथा धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

दिनेश कुमार थपलिया
प्रमुख निर्वाचन आयुक्त
निर्वाचन आयोग नेपाल

निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति, २०७७

१. पृष्ठभूमि

निर्वाचन प्रतिष्पर्धात्मक राजनीतिक व्यवस्थाको आधारस्तम्भ हो । सार्वभौमसत्ता सम्पन्न जनताले बालिग मताधिकारको प्रयोग गरी लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्था स्थापना तथा संस्थागत गर्ने कार्य निर्वाचनको माध्यमबाट नै गर्ने गर्दछन् । नेपालमा निर्वाचनको समग्र पक्षलाई व्यवस्थापन, सञ्चालन, रेखदेख, निर्देशन र नियन्त्रण गर्न संवैधानिक निकायका रूपमा निर्वाचन आयोगको व्यवस्था गरिएको छ । निर्वाचन आयोगको दीर्घकालीन सोच "स्वच्छ, स्वतन्त्र, निष्पक्ष, विश्वसनीय एवम् मितव्ययी निर्वाचन" रहेको छ । यसका निमित्त निर्वाचनका सबै विधि, प्रक्रिया र चरणमा लैङ्गिक एवम् समावेशी सवालहरूलाई सम्बोधन गर्दै जानु पर्ने हुन्छ ।

आयोगले सबै नागरिकहरूलाई मताधिकारको निर्वाध उपयोग गर्ने अवसर प्रदान गरी लोकतन्त्रको सुदृढीकरण र सुशासन प्रवर्द्धनमा योगदान पुर्‍याउने लक्ष्य लिएको छ । यसको लागि निर्वाचनमा नागरिकहरूको सहभागिता तथा सरोकारवालाहरूको समन्वय र सहकार्य अभिवृद्धि गर्न विशेष ध्यान दिई निर्वाचन प्रक्रियामा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीतालाई नीतिगत एवम् कार्यगत रूपमा समावेश गरिनु पर्दछ । लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीतामा आधारित स्वच्छ, स्वतन्त्र, निष्पक्ष, विश्वसनीय र मितव्ययी निर्वाचनले शासन व्यवस्थालाई जनमुखी र उत्तरदायी बनाउन सदैव सहयोग पुऱ्याउँछ । त्यसैले आयोगबाट निर्वाचनमा लैङ्गिक तथा समावेशी विषयमा भएका संवैधानिक व्यवस्था, निर्वाचन सम्बन्धी विद्यमान कानूनी व्यवस्था, मुलुकी देवानी संहिता, पन्ध्रौ योजना लगायत विभिन्न आवधिक योजनाहरूमा समावेश भएका लैङ्गिक समानता, महिला सशक्तीकरण र समावेशीकरण सम्बन्धी नीतिहरू, अन्तर्राष्ट्रिय कानूनबाट सृजना भएका दायित्वहरू, दिगो विकासको लक्ष्य ,

सम्वत २०७४ सालमा सम्पन्न सबै तहका निर्वाचनबाट प्राप्त सिकाइ तथा उपलब्धि, आयोगको पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजना र आयोगको विद्यमान लैङ्गिक तथा समावेशीकरण नीति, २०७० को समेत समीक्षा गरी यो निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति, २०७७ तर्जुमा गरिएको छ ।

२. विगतका प्रयासहरू

२.१ सम्वत् २००४ देखि २०१९ सम्म

नेपाल सरकार वैधानिक कानून २००४ नेपालको पहिलो संविधान हो । यस संविधानले उमेर पुगेका सबैले भोट गर्न पाउने समान हकको व्यवस्था गरी बालिग मताधिकारको अवधारणालाई मान्यता प्रदान गरेको थियो । यसै अनुसार नेपालमा निर्वाचनको सुरूवात सम्वत् २००४ सालको स्थानीय निर्वाचनबाट भएको मानिन्छ । नेपाल अन्तरिम शासन विधान २००७ मा निर्वाचनको निमित्त मताधिकारीहरूको नामावली तयार गर्दा धर्म, जाति, वर्ण, लिङ्ग इत्यादिको आधारमा कुनै भेदभाव गर्न नपाइने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । सम्वत् २००७ सालको परिवर्तन र प्रजातन्त्र प्राप्तिपछि सम्वत् २०१० भाद्र १७ मा सम्पन्न भएको काठमाण्डौ म्युनिसिपालिटीको निर्वाचनबाट मात्र नेपाली महिलाले मतदान गर्ने र उम्मेदवार हुने अधिकार प्राप्त गरेका थिए । यस अवधिमा लैङ्गिक तथा समावेशी अवधारणाको शुरूवातसम्म भएको भए तापनि त्यसको लागि संवैधानिक, कानूनी र संस्थागत व्यवस्था भने हुन सकेको थिएन । यस निर्वाचनमा महिला प्रतिनिधि समेत निर्वाचित भएका थिए । सम्वत् २०१५ सालमा भएको संसदीय आमनिर्वाचनबाट गठित पहिलो जननिर्वाचित सरकारमा १ जना महिलाको प्रतिनिधित्व रहेको थियो ।

२.२ सम्वत् २०१९ देखि २०४६ सम्म

यस अवधिको प्रारम्भमा मतदान गर्दा सकभर जनाना र मर्दाना मतदाताहरूको छुट्टाछुट्टै लाम लगाई मत दिने ठाउँभित्र पस्न भिन्न-भिन्न खण्ड बनाउनुपर्ने व्यवस्था गरिएको थियो । गाउँ

पञ्चायत ऐन, २०२० र गाउँ पञ्चायत (निर्वाचन) नियमावली, २०२० जारी भई निर्वाचन प्रक्रियामा व्यापक सुधार गरी मतदाताको गोप्य मतदान गर्न पाउने अधिकारलाई सुनिश्चितता प्रदान गर्दै निर्वाचन प्रक्रियासँग जोडिएका अन्य आवश्यक व्यवस्थाहरू पनि निर्वाचनमा अवलम्बन गरिएका थिए ।

अञ्चल पञ्चायत ऐन, २०१९ जारी भएपछि प्रत्येक अञ्चलमा गठन हुने अञ्चल सभामा अञ्चलभित्रका जिल्ला पञ्चायतका सदस्यहरू स्वतः सदस्य बन्ने व्यवस्था गरियो । साथै अञ्चल सभामा अञ्चल स्तरीय महिला संगठनबाट तीन जना, किसान संगठनबाट चार जना, युवक संगठनबाट चार जना, मजदुर संगठनबाट दुई जना र भूतपूर्व सैनिक संगठनबाट दुई जना छानिएर गएका व्यक्तिहरू पनि सदस्य हुने र कम्तीमा शास्त्री वा व्याचलर्स डिग्री प्राप्त गरेका व्यक्तिहरू मध्येबाट चार जनालाई पनि अञ्चल पञ्चायतले मनोनीत गर्ने व्यवस्था गरी समावेशीतालाई सम्बोधन गर्ने प्रयास गरिएको थियो ।

राष्ट्रिय पञ्चायतमा गाउँफर्क राष्ट्रिय अभियान समितिले मनोनीत गर्दा महिला सदस्य निर्वाचन भए नभएको हेरी एक जना महिला सदस्य मनोनीत गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको थियो । त्यसैगरी नेपाल किसान संगठनबाट चार जना, नेपाल युवक संगठनबाट चार जना, नेपाल महिला संगठनबाट तीन जना, नेपाल मजदुर संगठनबाट दुई जना, नेपाल भूतपूर्व सैनिक संगठनबाट दुई जना गरी जम्मा पन्ध्र जना मनोनीत हुने व्यवस्थाले राष्ट्रिय पञ्चायतमा पनि समावेशीता आधारमा प्रतिनिधित्व गराउने प्रयास भएको देखिन्छ ।

२.३ सम्वत् २०४७ देखि २०६२ सम्म

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ मा प्रतिनिधि सभाको लागि हुने निर्वाचनमा प्रत्येक राजनीतिक संगठन वा दलका उम्मेदवारहरू मध्ये कम्तीमा पाँच प्रतिशत महिला उम्मेदवार हुनुपर्ने व्यवस्था रहेको थियो । त्यसैगरी राष्ट्रिय सभा सदस्य निर्वाचनमा कम्तीमा तीन जना महिला निर्वाचित गर्नु पर्ने

व्यवस्था रहेको थियो । स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को प्रस्तावनामा आफ्नो क्षेत्रको विकासको लागि साधनको परिचालन, विनियोजन र विकासको प्रतिफलको सन्तुलित तथा समान वितरणमा सामाजिक समानता ल्याउने कार्यमा जनजाति, आदिवासी, दलित र सामाजिक तथा आर्थिक दृष्टिकोणले पिछडिएका वर्ग समेतका समग्र जनताको सहभागितामा अभिवृद्धि गर्दै विकास प्रक्रियालाई संस्थागत गर्ने कुरा उल्लेख गरी लैङ्गिक तथा समावेशी प्रतिनिधित्वलाई बढावा दिने प्रयास गरियो । यसबाट गाउँ विकास समिति र नगरपालिकाको वडा समितिहरूमा कम्तीमा एक जना महिलाको अनिवार्य प्रतिनिधित्व हुने व्यवस्था गरिएको थियो ।

स्थानीय निकायमा महिला तथा समावेशी समूहको प्रतिनिधित्व गराउने सन्दर्भमा स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ मा विशेष व्यवस्था गरियो । यस अनुसार गाउँ परिषद्मा गाउँ विकास क्षेत्रभित्रका एक जना महिला सहित समाजसेवी, आर्थिक तथा सामाजिक दृष्टिकोणले पिछडिएका जाति, जनजाति, दलित तथा आदिवासी मध्ये गाउँ परिषद्मा प्रतिनिधित्व हुन नसकेका गाउँ परिषद्को सदस्यको लागि चाहिने योग्यता पुगेका व्यक्तिहरू मध्येबाट गाउँ परिषद्द्वारा मनोनीत छ जना व्यक्तिहरू सदस्य रहने व्यवस्था भयो । त्यसैगरी नगर परिषद्मा नगरपालिका क्षेत्रभित्रका महिला सहित समाजसेवी, आर्थिक तथा सामाजिक दृष्टिकोणले पिछडिएका जाति, जनजाति, दलित तथा आदिवासी मध्ये नगर परिषद्मा प्रतिनिधित्व हुन नसकेका वर्गका नगर परिषद्को सदस्यको लागि चाहिने योग्यता पुगेका व्यक्तिहरू मध्येबाट नगर परिषद्द्वारा मनोनीत कम्तीमा छ जना र बढीमा बीस जना व्यक्तिहरू रहने साथै यसरी मनोनीत हुने व्यक्तिहरू मध्ये कम्तीमा चालीस प्रतिशत महिला हुनुपर्ने व्यवस्था गरियो ।

जिल्ला परिषद्मा जिल्लाभित्रका एकजना महिला सहित समाजसेवी आर्थिक तथा सामाजिक दृष्टिकोणले पिछडिएका जाति, जनजाति, दलित तथा आदिवासी मध्ये जिल्ला परिषद्मा प्रतिनिधित्व हुन नसकेका जिल्ला परिषद्को सदस्यको लागि

चाहिने योग्यता पुगेका व्यक्तिहरूमध्येबाट जिल्ला परिषद्द्वारा मनोनीत छ जना व्यक्तिहरू सदस्य रहने व्यवस्था गरी लैङ्गिक तथा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तलाई व्यवहारिक रूप दिने प्रयास गरियो । सम्वत् २०५४ सालमा सम्पन्न स्थानीय निकायको निर्वाचनबाट करिब २७ प्रतिशत महिलाहरूको प्रतिनिधित्व भएको देखिन्छ । दशौं पञ्चवर्षीय योजनाले लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणको अवधारणालाई अन्तर सम्बन्धित विषयका रूपमा स्वीकार गरेपछि यसमा व्यापकता आएको पाईन्छ ।

२.४ सम्वत् २०६३ देखि २०७२ सम्म

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ मा देशमा विद्यमान वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय तथा लैङ्गिक समस्याहरूलाई समाधान गर्न राज्यको अग्रगामी पुनर्संरचना गर्ने संकल्प व्यक्त गरिएको र समानुपातिक समावेशीताको सिद्धान्तलाई अङ्गिकार गर्दै राज्यका सबै संरचनामा समानुपातिक प्रतिनिधित्वका लागि आरक्षणको समेत व्यवस्था गरिएको थियो । सम्वत् २०६४ सालमा सम्पन्न संविधानसभा सदस्य निर्वाचनमा राजनीतिक दलले समानुपातिक सूची निर्वाचन आयोगमा पेश गर्दा पचास प्रतिशत महिलाको उम्मेदवारी दिनुपर्ने व्यवस्था गरियो । परिणामस्वरूप संविधान सभा सदस्य निर्वाचनमा तेत्तीस प्रतिशत महिला प्रतिनिधि निर्वाचित भएका थिए ।

आयोगले संविधान सभा सदस्य निर्वाचन, २०६४ को सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा जनशक्ति परिचालन गर्दा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको सिद्धान्तलाई अवलम्बन गर्ने नीति अख्तियार गरेको थियो । सो निर्वाचनमा निर्वाचन तथा मतदाता शिक्षाका सामग्रीहरू लैङ्गिकमैत्री तथा समावेशी ढङ्गले तर्जुमा गरी प्रकाशन तथा प्रसारण गरिएको थियो । अर्को संविधान सभा सदस्य निर्वाचन, २०७० मा समेत सम्वत् २०६४ सालमा सम्पन्न संविधान सभा सदस्य निर्वाचनको व्यवस्थालाई निरन्तरता दिइएको थियो । यसै अनुरूप निर्वाचन आयोगले

पहिलो पटक लैङ्गिक तथा समावेशी समूहको निर्वाचन र राजनीतिमा सहभागिता अभिवृद्धि गरी क्षमता विकास गर्नका लागि लैङ्गिक तथा समावेशीकरण नीति, २०७० तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरेको थियो । सम्वत् २०७० सालमा भएको अर्को संविधान सभा सदस्य निर्वाचनबाट गठित संविधान सभाले सम्वत् २०७२ सालमा नेपालको संविधान जारी गरे पश्चात संविधानको कार्यान्वयनका लागि सम्वत् २०७४ सालमा संघीय संरचना अनुरूप संघीय संसद, प्रदेश सभा र स्थानीय तहका निर्वाचनहरू सम्पन्न भएका थिए । संविधान बमोजिम सम्पन्न निर्वाचनका सबै प्रक्रियाहरूमा आयोगबाट महिला तथा समावेशी समूहको सहभागितालाई प्राथमिकता दिई निर्वाचन सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गरिएको थियो । लैङ्गिक दृष्टिकोणबाट हेर्दा राज्यका तीन तहमा महिलाको राजनीतिक सहभागिता उत्साहजनक रहनु र राष्ट्रिय महिला आयोगको संवैधानिक अधिकार सहित क्षेत्राधिकारमा पनि वृद्धि हुनु यस अवधिमा भएको उल्लेख्य उपलब्धिको रुपमा रहेको छ ।

३. वर्तमान स्थिति

नेपालको संविधानले प्रत्येक व्यक्तिलाई सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हकको प्रत्याभूत गर्दै सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुने, कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षणबाट वञ्चित नगरिने, सामान्य कानूनको प्रयोगमा कुनै नागरिक प्रति भेदभाव नगरिने तर सामाजिक वा साँस्कृतिक दृष्टिले पिछडिएका महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, थारू, मुस्लिम, उत्पीडित वर्ग, पिछडा वर्ग, अल्पसङ्ख्यक, सीमान्तकृत, किसान, श्रमिक, युवा, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसङ्ख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, गर्भावस्थाका व्यक्ति अशक्त वा असहाय, पिछडिएको क्षेत्र र आर्थिक रूपले विपन्न खस आर्य लगायत नागरिकको संरक्षण, सशक्तीकरण वा विकासका लागि संघीय कानून बमोजिम विशेष व्यवस्था गर्न सकिने कुरा स्पष्ट गरेको छ । त्यसैगरी महिला, दलित, अल्पङ्ख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति

लगायत लक्षित वर्ग, क्षेत्र, जातजाति र समुदायका नागरिकहरूलाई राज्यका सबै निकायमा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा सहभागी हुने हक प्रदान गरेको छ ।

सम्वत् २०७० सालमा भएको अर्को संविधान सभा सदस्य निर्वाचनबाट गठित संविधान सभाले सम्वत् २०७२ सालमा जारी गरेको नेपालको संविधानको कार्यान्वयनका लागि सम्वत् २०७४ सालमा सबै तहका निर्वाचनहरू सम्पन्न भएका थिए । निर्वाचनका सबै प्रक्रियाहरूमा महिला तथा समावेशी समूहको सहभागितालाई प्राथमिकता दिई सम्वत् २०७४ सालमा सम्पन्न तीनै तहका निर्वाचनमा संविधान तथा निर्वाचन कानूनमा व्यवस्था भए अनुरूप महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, अपाङ्गता भएका व्यक्ति वा अल्पसङ्ख्यक समुदायको प्रतिनिधित्व हुने गरी निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको संघीय संसद, प्रदेश सभा र स्थानीय तहको व्यवस्थापिका बनेको छ । लैङ्गिक तथा समावेशी दृष्टिले स्थानीय तह, प्रदेशसभा, प्रतिनिधिसभा, राष्ट्रियसभा, राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन सम्बन्धी विद्यमान संवैधानिक एवम् कानूनी व्यवस्थाहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् :–

३.१ राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपतिको निर्वाचन फरक फरक लिङ्ग वा समुदायको प्रतिनिधित्व हुने गरी गर्नुपर्ने,

३.२ प्रतिनिधिसभाका लागि सम्पूर्ण देशलाई एक निर्वाचन क्षेत्र मानी राजनीतिक दललाई मत दिने समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली बमोजिम निर्वाचित हुने ११० सदस्यमा राजनीतिक दलले उम्मेदवारी दिंदा जनसङ्ख्याको आधारमा महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, खस आर्य, मधेशी, थारू, मुस्लिम, पिछडिएको क्षेत्र समेतबाट बन्दसूचीका आधारमा संघीय कानून बमोजिम प्रतिनिधित्व गराउने र यसरी उम्मेदवारी दिंदा भूगोल र प्रादेशिक सन्तुलनलाई समेत ध्यान दिनुपर्ने,

३.३ प्रतिनिधिसभा तथा प्रदेशसभामा समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली बमोजिम निर्वाचित हुने पदमा राजनीतिक दलले उम्मेदवारी दिंदा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको समेत प्रतिनिधित्व हुने व्यवस्था गर्नुपर्ने,

३.४ संघीय संसद तथा प्रदेशसभामा प्रतिनिधित्व गर्ने प्रत्येक राजनीतिक दलबाट निर्वाचित कूल सदस्य सङ्ख्याको कम्तीमा एक तिहाई सदस्य महिला हुनुपर्ने,

३.५ राष्ट्रियसभा सदस्यका लागि प्रत्येक प्रदेशबाट कम्तीमा तीन जना महिला, एक जना दलित र एक जना अपाङ्गता भएका व्यक्ति वा अल्पसङ्ख्यक सहित आठ जना गरी निर्वाचित छपन्न जना र नेपाल सरकारको सिफारिसमा राष्ट्रपतिबाट मनोनीत तीन जना मध्ये कम्तीमा एक जना महिला हुनुपर्ने,

३.६ प्रतिनिधिसभा तथा प्रदेशसभाको सभामुख र उपसभामुख मध्ये एक एक जना महिला र प्रतिनिधिसभा तथा प्रदेशसभाको सभामुख र उपसभामुखमा फरक फरक दलबाट प्रतिनिधित्व हुनुपर्ने,

३.७ राष्ट्रियसभाको अध्यक्ष र उपाध्यक्ष मध्ये एक जना महिला हुने गरी निर्वाचित हुनुपर्ने,

३.८ प्रदेशसभाको लागि सात वटा प्रदेशका दुईसय बीस सदस्य पदमा समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली बमोजिम हुने निर्वाचनका लागि राजनीतिक दलले उम्मेदवारी दिंदा जनसङ्ख्याको आधारमा महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, खस आर्य, मधेशी, थारू, मुस्लिम, पिछडिएको क्षेत्र, अल्पसङ्ख्यक समुदाय समेतबाट बन्दसूचीका आधारमा संघीय कानून बमोजिम प्रतिनिधित्व गराउने र यसरी उम्मेदवारी दिंदा सम्बन्धित प्रदेशको भौगोलिक सन्तुलनलाई समेत ध्यान दिनुपर्ने,

३.९ प्रतिनिधिसभा तथा प्रदेशसभा सदस्यको समानुपातिक निर्वाचनका लागि राजनीतिक दलले उम्मेदवारको बन्दसूची

तयार गर्दा कूल उम्मेदवारको कम्तीमा पचास प्रतिशत महिलाको नाम समावेश गर्नुपर्ने, अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई समेत समावेश गर्नुपर्ने, प्रत्येक समावेशी आधारमा समावेश गरिएका उम्मेदवार छुट्टिने गरी तोकिएको ढाँचामा त्यस्तो बन्दसूची पेश गर्नुपर्ने,

३.१० प्रतिनिधिसभा तथा प्रदेशसभामा दलले प्राप्त गर्ने सिट सङ्ख्या निर्धारण गरेपछि आयोगले त्यस्तो दलको तर्फबाट संघीय संसद तथा प्रदेशसभामा प्रतिनिधित्व गर्ने कूल सदस्य सङ्ख्याको कम्तीमा एक तिहाई महिलाको प्रतिनिधित्व हुने गरी समानुपातिक निर्वाचन प्रणाली तर्फबाट निर्वाचित गर्नुपर्ने महिलाको सङ्ख्या यकिन गरी सम्बन्धित दललाई जानकारी गराउनु पर्ने,

३.११ पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणालीतर्फ महिला, दलित तथा अल्पसङ्ख्यक समुदाय वा आर्थिक रूपले विपन्न उम्मेदवारको हकमा धरौटी रकममा पचास प्रतिशत छुट हुने,

३.१२ समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीतर्फ निर्धारण गरिएको कूल सदस्य सङ्ख्याको दश प्रतिशत भन्दा कम सिट प्राप्त गर्ने दलले कम्तीमा एक तिहाई महिला निर्वाचित हुने गरी यथासंभव अन्य समावेशी आधार समेत मिलाई निर्वाचित हुने उम्मेदवारको सूची पठाउनु पर्ने,

३.१३ गाउँसभाका सदस्यहरूले आफू मध्येबाट निर्वाचित गरेका चार जना महिला सदस्य र दलित तथा अल्पसङ्ख्यक समुदायबाट गाउँसभाले निर्वाचित गरेका दुई जना सदस्य समेत गाउँ कार्यपालिकाको सदस्य हुने,

३.१४ नगरसभाका सदस्यहरूले आफू मध्येबाट निर्वाचित गरेका पाँच जना महिला सदस्य र दलित वा अल्पसङ्ख्यक समुदायबाट नगरसभाले निर्वाचित गरेका तीन जना सदस्य समेत नगर कार्यपालिकाको सदस्य हुने,

३.१५ जिल्ला सभाले एक जना प्रमुख, एकजना उपप्रमुख, कम्तीमा तीन जना महिला र कम्तीमा एकजना दलित वा अल्पसङ्ख्यक सहित बढीमा नौ जना सदस्य रहेको जिल्ला समन्वय समितिको निर्वाचन गर्ने,

३.१६ गाउँसभामा गाउँ कार्यपालिकाको अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, वडाअध्यक्ष र प्रत्येक वडाबाट निर्वाचित चार जना सदस्य तथा दलित वा अल्पसङ्ख्यक समुदायबाट निर्वाचित गाउँ कार्यपालिकाका सदस्य रहने,

३.१७ नगरसभामा नगर कार्यपालिकाको प्रमुख, उपप्रमुख, वडाअध्यक्ष र प्रत्येक वडाबाट निर्वाचित चार जना सदस्य तथा दलित वा अल्पसङ्ख्यक समुदायबाट निर्वाचित नगर कार्यपालिकाका सदस्य रहने,

३.१८ गाउँसभा र नगरसभामा प्रत्येक वडाबाट कम्तीमा दुई जना महिलाको प्रतिनिधित्व हुने,

३.१९ गाउँपालिका वा नगरपालिकाको वडा समितिमा एक जना दलित महिला सहित दुई जना महिला वडा सदस्य र दुई जना वडा सदस्यको निर्वाचनमा सबै भन्दा बढी मत ल्याउने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणाली अपनाइने,

३.२० आयोगले निर्वाचन सम्बन्धी नीति निर्धारण, कार्यक्रम सञ्चालन, कर्मचारी व्यवस्थापन, अनुगमन वा पर्यवेक्षण गर्दा गराउँदा लैङ्गिकमैत्री र समावेशी सिद्धान्तलाई अवलम्बन गर्नुपर्ने,

३.२१ राजनीतिक दलहरूले विधान बमोजिम निर्वाचन, मनोनयन वा नियुक्ति गर्दा सामाजिक विविधता प्रतिविम्वित हुने गरी दलको संगठन संरचना तथा समितिहरूमा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तका आधारमा प्रतिनिधित्व हुने व्यवस्था गर्नुपर्ने र दलका सबै तहको समितिमा कम्तीमा एक तिहाई महिला सदस्य हुने व्यवस्था गर्नुपर्ने,

३.२२ सबै किसिमका सामाजिक भेदभाव, हिंसा, छुवाछूत वा विभेदको अन्त्य गरी समतामूलक समाजको निर्माण गर्न योगदान पुऱ्याउनु राजनीतिक दलको काम, कर्तव्य र अधिकार हुने,

३.२३ राजनीतिक दलहरूले स्थानीय तहको निर्वाचनमा अध्यक्ष र उपाध्यक्ष, प्रमुख र उपप्रमुख तथा जिल्ला समन्वय समितिको प्रमुख र उपप्रमुख मध्ये पचास प्रतिशत महिला उम्मेदवार रहने गरी मनोनयनपत्र पेश गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने,

३.२४ सन् २०३० सम्ममा संघीय संसदमा महिलाहरूको प्रतिनिधित्व बढाएर ४० प्रतिशत, प्रदेश सभामा ४० प्रतिशत र स्थानीय तहमा ४२ प्रतिशत पुऱ्याउने परिमाणात्मक लक्ष्य निर्धारण गरेकोले सो अनुसार व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

४. समस्या, चुनौती र अवसर

४.१ समस्या

निर्वाचनलाई लैङ्गिकमैत्री तथा समावेशी बनाउने सम्बन्धमा देखिएका समस्याहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् :–

४.१.१ परम्परागत सामाजिक संरचना, लैङ्गिक विभेद, जातीय विभेद, वर्गीय अन्तर, सामाजिक दृष्टिकोण, मूल्य मान्यता, सोच र धारणा आदिका कारण निर्वाचनमा महिला तथा लक्षित वर्गको सहभागिता उल्लेख्य नहुनु,

४.१.२ निर्वाचनका सबै प्रक्रिया र चरणमा महिला तथा लक्षित वर्ग र समुदायको सहभागिता एवम् नेतृत्व स्थापित गर्न नसक्नु,

४.१.३ सामाजिक संरचना, जनसाङ्ख्यिक वितरण र जातीय विभेदका कारण स्थानीय तहको निर्वाचनमा दलित

महिला वडा सदस्य पदमा उम्मेदवार मनोनयन दर्ता नभई रिक्त रहनु,

४.१.४ निर्वाचन सञ्चालन तथा व्यवस्थापन प्रक्रियामा लैंङ्गिकता तथा समावेशीकरणका लागि संस्थागत एवम् कार्यगत प्रयासहरू अपर्याप्त हुनु,

४.१.५ महिला एवम् लक्षित वर्ग र समुदाय समक्ष लैङ्गिक तथा समावेशी विषयहरूको समन्वयात्मक पहुँच पुऱ्याउन नसक्नु,

४.१.६ निर्वाचनमा लैंङ्गिकता तथा समावेशीकरणलाई सम्बोधन गर्न आयोग र अन्य निकाय एवम् संघ संस्था बीच समन्वय र अन्तरसम्बन्ध प्रभावकारी नहुनु,

४.१.७ निर्वाचन सम्बन्धी तथ्याङ्क, अनुगमन, मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन प्रणालीमा लैङ्गिक र समावेशी विषय समावेश गर्न नसक्नु,

४.१.८ राजनीतिक दलहरूले लैंङ्गिक तथा समावेशी सवालहरूलाई सम्बोधन गरी महिला तथा समावेशी समूहबाट दलको विभिन्न विषयगत, क्षेत्रगत वा तहगत समितिहरूमा नेतृत्व गराई उनीहरूको क्षमता विकास गर्ने विषयलाई आत्मसात गर्न नसक्नु,

४.१.९ निर्वाचनका चरण र प्रक्रियाहरूमा लैङ्गिक संवेदनशील तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक पूर्वाधार एवम् अन्य सामग्रीहरूको कमी हुनु,

४.१.१० महिला, लक्षित वर्ग तथा समुदाय बीचको आर्थिक, सामाजिक र शैक्षिक अन्तर उच्च रहेकोले स्रोत साधनमा न्यायोचित पहुँच पुऱ्याउन कठिन हुनु,

४.१.११ निर्वाचन सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा लैङ्गिक समानता तथा समावेशीकरणका लागि आवश्यक खण्डीकृत तथ्याङ्कको अभाव हुनु ।

४.२ चुनौती

निर्वाचन सञ्चालन तथा व्यवस्थापनलाई लैङ्गिकमैत्री तथा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्त अनुरूप व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन देहाय बमोजिमका चुनौती रहेका छन् :–

४.२.१ पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र, लिङ्ग, जातजाति र समुदायलाई संवैधानिक एवम् कानूनी व्यवस्था अनुसार लैङ्गिक समानता तथा समावेशीकरणको सिद्धान्त बमोजिम सशक्तीकरण गर्नु,

४.२.२ निर्वाचन व्यवस्थापनका सबै प्रक्रिया र चरणमा महिला तथा लक्षित समूहको सहभागिता र प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्नु,

४.२.३ निर्वाचन व्यवस्थापनमा राज्यका सबै तह, क्षेत्र र निकायमा लैङ्गिक एवम् समावेशी दृष्टिकोणलाई मूल प्रवाहीकरण गरी महिला तथा लक्षित वर्गको प्रतिनिधित्व, सहभागिता, स्वामित्व र नेतृत्व संस्थागत गर्नु,

४.२.४ निर्वाचन आयोग, राजनीतिक दल र निर्वाचन सरोकारवालाहरू बीच लैङ्गिक तथा समावेशीताको अवधारणामा साझा दृष्टिकोण कायम गर्नु,

४.२.५ निर्वाचन आयोग, राज्यका विभिन्न तह र निकाय, राजनीतिक दल तथा निर्वाचन सरोकारवालाहरू बीच लैङ्गिक तथा समावेशी नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरूमा समाञ्जस्यता, परिपूरकता र समन्वय कायम गर्नु,

४.२.६ निर्वाचन खर्चमा सकारात्मक विभेदको सिद्धान्त अवलम्बन गरी महिला तथा समावेशी समूहका लागि राज्य कोषबाट निर्वाचन खर्च उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्नु,

४.२.७ कानूनी रूपमा नै बाध्यात्मक गरिएको अवस्थामा बाहेक जनसङ्ख्याको आधारमा स्वस्फुर्त रूपमा महिला तथा समावेशी समूहबाट प्रतिनिधित्व गराउनु,

४.२.८ महिला तथा समावेशी समूहका व्यक्तिलाई आफ्नो प्रतिनिधित्वको सवालमा सामूहिक सौदाबाजी गर्न सक्ने गरी सशक्तीकरण गराउनु,

४.२.९ राजनीतिक दलको संगठनात्मक संरचना अनुसार सबै तहका समितिमा कम्तीमा एक तिहाई महिला सदस्यको प्रतिनिधित्व गराउनु ।

४.३ अवसर

नेपालको संविधानले अंङ्गिकार गरेको लैङ्गिक तथा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्त एवम् निर्वाचन सम्बन्धी कानूनले निर्दिष्ट गरेका लैङ्गिक तथा समावेशी व्यवस्थाले निर्वाचन प्रक्रियालाई लैङ्गिक समानतामूलक तथा समावेशी बनाउन मार्ग प्रशस्त गरेको छ । निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी सवालहरूलाई सम्बोधन गर्न देहाय बमोजिमका अवसरहरू रहेका छन् :–

४.३.१ संविधानले व्यवस्था गरे बमोजिम महिला तथा विभिन्न वर्ग, क्षेत्र, जातजाति र समुदायका नागरिकलाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तका आधारमा राज्यका निकायमा सहभागी हुन पाउने अधिकारलाई उपयोग गर्नु,

४.३.२ संविधान तथा प्रचलित निर्वाचन कानूनले व्यवस्था गरेको संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका विभिन्न निर्वाचित पदमा लैङ्गिक तथा समावेशी प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्नु,

४.३.३ महिला तथा विभिन्न लक्षित वर्ग, क्षेत्र, जातजाति एवम् समुदायका नागरिकमा आफ्नो हक अधिकारका बारेमा सचेत भै निर्वाचनमा सहभागी एवम् प्रतिस्पर्धी हुने क्षमता बढ्दै जानु,

४.३.४ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई व्यवस्थित, प्रभावकारी एवम् उपलब्धिमूलक बनाउन विभिन्न संवैधानिक आयोगबाट नीति तथा कार्यक्रमहरू तर्जुमा भई कार्यान्वयनको वातावरण बन्दै जानु,

४.३.५ निर्वाचन सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी सवालहरूको सम्बोधन गर्न सरोकारवालाहरू बीच समन्वय, सहकार्य र साझेदारी बढ्दै जानु,

४.३.६ सामाजिक दृष्टिकोण, मूल्य, मान्यता, सोच, धारणा र व्यवहारमा क्रमशः सकारात्मक परिवर्तनका साथै निर्वाचनका विभिन्न चरण र प्रक्रियामा लैङ्गिक तथा समावेशीताका सवाल सम्बोधन गर्न सहज हुँदै जानु,

४.३.७ निर्वाचन सम्बन्धी लैङ्गिक तथा समावेशी सवालहरूमा विभिन्न आयोग लगायत आपाङ्गता भएका व्यक्ति, महिला तथा अन्य समावेशी समूहका संघ संस्थासँग सहकार्य गर्ने वातावण बन्दै जानु,

४.३.८ निर्वाचन सम्बन्धी लैङ्गिक तथा समावेशी सवालहरूमा विभिन्न प्रशिक्षण केन्द्रहरू मार्फत सचेतना र सशक्तीकरणका लागि प्रशिक्षण सञ्चालन गर्न सकिने अवसर वृद्धि हुँदै जानु,

४.३.९ स्थानीय तहको वडा समिति तथा कार्यपालिका र जिल्ला समन्वय समितिमा महिला तथा समावेशी समूहको प्रतिनिधित्व कानुनतः सुनिश्चित भएकाले स्थानीय तहबाट नै नीति निर्माण र राज्य सञ्चालनमा महिला तथा समावेशी समूहको नेतृत्व विकास गर्नु,

४.३.१० दिगो विकासको लक्ष्यमा नेपालले सन् २०३० सम्ममा स्थानीय तहमा ४२ प्रतिशत, प्रदेश सभामा ४० प्रतिशत र संघीय संसदमा ४० प्रतिशत महिला सहभागिता पुऱ्याउने लक्ष्य तय गर्नु ।

५. नीतिको आवश्यकता

संविधानले लैङ्गिक विभेदको अन्त्य गर्ने संकल्प र प्रतिवद्धता सहित महिलाहरूलाई राज्यका सबै निकायमा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा सहभागी हुने अधिकारलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ । आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक र प्रशासनिक रूपले पछाडि परेका विभिन्न लक्षित वर्गहरू दलित, आदिवासी जनजाती, मधेशी, थारू, मुस्लिम समुदाय, अल्पसङ्ख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसङ्ख्यक, पिछडिएको क्षेत्रका नागरिक, आर्थिक रूपले विपन्न खस आर्य आदिलाई राज्यका निकायमा सहभागी हुन पाउने हकलाई निर्वाचनको माध्यमबाट कार्यान्वयनमा लैजान आवश्यक देखिन्छ । शासन प्रणालीलाई लैंङ्गिक समानता तथा समावेशी सिद्धान्तको आधारमा प्रतिनिधिमूलक बनाउन मुलुकको बहुलतायुक्त सामाजिक स्वरूपलाई अवसरको रूपमा ग्रहण गरी निर्वाचनमा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई प्रमुख माध्यमको रूपमा अंगिकार गर्नु पर्ने आवश्यकता टड्कारो बन्दै गएको छ ।

संविधान बमोजिम निर्वाचनका सबै चरण तथा प्रक्रियामा महिला तथा लक्षित समावेशी समूहको सहभागिता वृद्धि गरी सेवा सुविधा र अवसरमा न्यायोचित पहुँच पुर्‍याउन निर्वाचित हुने निकायहरूमा महिला सहभागिता बढाउने कुरालाई दृष्टिगत गरी आयोगले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ लाई मूल आधार मानी आयोगको लैङ्गिक तथा समावेशीकरण नीति, २०७० स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको थियो । सम्वत् २०७० सालमा सम्पन्न भएको अर्को संविधान सभा सदस्य निर्वाचनमा समानुपातिक प्रतिनिधित्व प्रणाली समेतबाट संविधानसभामा महिलाको सहभागिता करिब ३३ प्रतिशत पुग्यो भने अन्य लक्षित वर्गको समेत उल्लेखनीय प्रतिनिधित्व रह्यो । यसरी संविधान तथा निर्वाचन सम्बन्धी कानूनहरूमा भएको व्यवस्था बमोजिम आयोगले सम्वत् २०७४ सालमा सम्पन्न गरेको स्थानीय तह, प्रदेश सभा सदस्य, प्रतिनिधि सभा सदस्य, राष्ट्रिय सभा सदस्य,

राष्ट्रपति तथा उपराष्ट्रपति निर्वाचनको परिणाम अनुसार स्थानीय तहमा ४०.७५ प्रतिशत, प्रदेश सभामा ३४.४० प्रतिशत, प्रतिनिधिसभामा ३३.५३ प्रतिशत र राष्ट्रियसभामा ३७.३० प्रतिशत महिला तथा समावेशी समूहको प्रतिनिधित्व रहेको छ । सामाजिक समावेशी दृष्टिकोणले हेर्दा मधेशी र दलितको प्रतिनिधित्व स्थानीय तहमा क्रमशः १६ प्रतिशत र २४ प्रतिशत, प्रदेश सभामा क्रमशः १८ प्रतिशत र ६ प्रतिशत, प्रतिनिधि सभामा क्रमशः १७ प्रतिशत र ७ प्रतिशत तथा राष्ट्रिय सभामा क्रमशः ८ प्रतिशत र १२ प्रतिशत रहेको छ ।

सम्वत् २०७२ सालमा जारी भएको नेपालको संविधान, सोको आधारमा तर्जुमा भएका निर्वाचन सम्बन्धी ऐन, नियम तथा निर्वाचनबाट प्राप्त भएका उपलब्धि समेतलाई दृष्टिगत गर्दा बाध्यकारी अवस्थामा वाहेक महिला र समावेशी समूहको प्रभावकारी प्रतिनिधित्व हुन नसकेकोले विद्यमान लैङ्गिक तथा समावेशीकरण नीति, २०७० मा समयानुकूल परिमार्जन गर्न आवश्यक देखिएको छ । संविधानले समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा महिला तथा लक्षित वर्गलाई राज्यका निकायमा सहभागी हुने हक प्रदान गरेको र आयोगको तेस्रो पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजनामा निर्वाचनका सबै चरण र प्रक्रियामा लैङ्गिक समानता तथा समावेशीता अभिवृद्धि गरिने कार्यनीति रहेको छ । आयोगको विद्यमान लैङ्गिक तथा समावेशीकरण नीतिको परिमार्जन गरी कार्यान्वयन गर्ने क्रियाकलाप समेत रणनीतिमा समावेश गरिएको सन्दर्भमा देहायका विषयको सम्बोधनका लागि निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति आवश्यक भएको छ :-

५.१ नेपालको संविधानले अङ्गिकार गरेको शासन व्यवस्थामा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तलाई आत्मसात् गरी संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक व्यवस्था सुदृढ गर्ने राज्यको राजनीतिक उद्देश्य प्राप्तिमा सहयोग पुऱ्याउन,

५.२ मुलुकको संघीय शासन व्यवस्थाको ढाँचा, मौलिक हक अधिकार, निर्वाचन सम्बन्धी संवैधानिक एवम् कानूनी

व्यवस्था, निर्वाचन सम्बन्धी विश्वव्यापी मान्यता, मानव अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि एवम् नेपालले जनाएका अन्य दस्तावेजप्रतिको प्रतिवद्धता तथा दिगो विकासको लक्ष्यसँग लैङ्गिक तथा समावेशी नीतिलाई आवद्ध गर्न,

५.३ निर्वाचन सम्बन्धी नीति, कानून, योजना, बजेट, कार्यक्रम, सेवा प्रवाह एवम् निर्वाचन सञ्चालन तथा व्यवस्थापनका सबै चरण र प्रक्रियामा लैङ्गिक समानता तथा समावेशीकरणलाई सम्बोधन गर्न,

५.४ निर्वाचन चक्रका सबै चरणमा लैङ्गिक तथा समावेशी सवाललाई योजनावद्ध रूपमा मूल प्रवाहीकरण गरी नीतिगत एवम् कार्यगत परिपूरकता र सामाञ्जस्यता कायम गरी निर्णायक तहमा महिला तथा अन्य समावेशी समूहको नेतृत्व स्थापित गर्न,

५.५ राजनीतिक दल एवम् निर्वाचनका सरोकारवालाबाट हुने निर्वाचन सम्बन्धी क्रियाकलापमा लैङ्गिक समानता तथा समावेशीकरणको आन्तरिकीकरणमा सहजीकरण एवम् मार्ग निर्देश गर्न ।

६. संगठनात्मक प्रतिवद्धता

निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि आयोगले देहाय बमोजिमको प्रतिवद्धता जनाएको छ :–

६.१ समानता प्रवर्द्धन

लैङ्गिक तथा अपाङ्गतामैत्री एवम् समावेशी कार्यस्थल, कार्यशैली र कार्य प्राथमिकताको वातावरणलाई ध्यान दिनेछ । लैङ्गिकता तथा समावेशीकरणलाई प्रवर्द्धन गर्न महिला, जेष्ठ नागरिक, दलित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, यौनिक अल्पसङ्ख्यक, अन्य सीमान्तकृत समुदायको कार्यस्थलमा समान पहुँचको सुनिश्चितता प्रदान

गर्नेछ । साथै निर्वाचनका सबै चरण र प्रक्रियाहरूमा कर्मचारी नियुक्ति, तालिम, स्वयंसेवक तथा पर्यवेक्षक छनौट र परिचालन आदिमा लैङ्गिक समानता तथा समावेशीकरणलाई प्रवर्द्धन गर्नेछ ।

६.२ लैङ्गिकतामा आधारित विभेदको अन्त्य

निर्वाचनको अवधिमा हुने लैङ्गिकतामा आधारित हिंसा न्यूनीकरणका लागि आयोग सबै वर्ग, क्षेत्र, जातजाति, समुदाय र आर्थिक, सामाजिक हैसियतका कारण पछाडि परेका महिलाको संरक्षण, विकास, सशक्तीकरण, अवसर र पहुँचको निमित्त क्रियाशील रहनेछ ।

६.३ मूलप्रवाहीकरण

लैङ्गिक समानता तथा समावेशीताको मूल प्रवाहीकरण प्रक्रियाले निर्वाचन व्यवस्थापनका सबै चरण र प्रक्रियाका नीतिगत व्यवस्था, संस्थागत प्रबन्ध, कार्यवातावरण र कार्य संस्कृतिको क्षेत्रमा महिला तथा लक्षित वर्गले भोग्नु परेका समस्याको उचित सम्बोधन गरी आयोगले आफ्ना सबै काम कारबाही र क्रियाकलापलाई लैङ्गिक रूपमा समान र सामाजिक रूपमा समावेशी बनाउन निरन्तर प्रयास गर्नेछ ।

६.४ बाधा अवरोधको सम्बोधन

निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीतिको कार्यान्वयनमा सबैको समान पहुँच तथा अर्थपूर्ण सहभागिताको लागि सम्भावित जोखिमको विश्लेषण गरी बाधा अवरोधको निराकरण गर्नेछ । लैङ्गिकता, अपाङ्गता, भौगोलिक विकटता, सामाजिक बञ्चितीकरण, आर्थिक विपन्नता तथा व्यक्तिगत कमजोरीका कारण सिर्जित बाधा अवरोधलाई स्थानगत एवम् विषयगत रूपमा सम्बोधन गरी अवसरको सुनिश्चितता प्रदान गर्नेछ ।

६.५ विभेदजन्य क्रियाकलापमा शून्य सहनशीलता

निर्वाचन व्यवस्थापनका सबै प्रक्रिया र चरणमा आयोग र अन्तर्गत कार्यालय तथा अन्य सरोकारवालाहरूबाट यौनजन्य दुर्व्यवहार, लैङ्गिकतामा आधारित भेदभावपूर्ण व्यवहार तथा सामाजिक विभेदपूर्ण उत्पीडन र व्यवहार हुन नदिन आयोग प्रतिवद्ध रहेको छ । निर्वाचन व्यवस्थापनको सिलसिलामा कार्य स्थलमा हुने सबै प्रकारका दुर्व्यवहार र विभेदजन्य क्रियाकलाप विरूद्ध शून्य सहनशीलता अपनाउनेछ ।

६.६ उत्तरदायित्वको सुनिश्चितता

निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेश नीतिले महिला तथा लक्षित वर्गको सशक्तीकरण, समान अवसर र न्यायोचित पहुँचमा जोड दिनेछ । निर्वाचन सञ्चालन तथा व्यवस्थापनको क्षेत्रमा लैङ्गिक समानता तथा समावेशीकरणले प्रणालीगत एवम् संस्कारगत परिवर्तनलाई दिगो बनाउँनेछ । यसले महिला तथा लक्षित वर्ग र समुदायलाई आफ्नो अधिकार प्रति सचेत र कर्तव्य प्रति जागरूक भई सशक्त बनाउने तथा उनीहरू प्रति जवाफदेही तुल्याउन उपयुक्त भूमिका निर्वाह गर्नेछ ।

६.७ कार्यस्थलमा विविधताको प्रवर्द्धन

आयोग तथा अन्तर्गतका कार्यालय परिसर र कार्यस्थलको पूर्वाधार तथा कार्य वातावरण लैङ्गिक समानताको सिद्धान्त अनुसार व्यवस्थित गर्नेछ । आयोग तथा अन्तर्गत कार्यालयमा कार्यरत कर्मचारी तथा सेवाग्राहीलाई लक्षित गरी कार्यस्थललाई लैङ्गिक तथा अपाङ्गतामैत्री एवम् समावेशी बनाउन विविधताको प्रवर्द्धन गर्नेछ ।

६.८ दुर्व्यवहार र भेदभाव निषेध

आयोग कुनै पनि धर्म, वर्ण, जातजाति, लिङ्ग, शारीरिक अवस्था, अपाङ्गता, स्वास्थ्य स्थिति, वैवाहिक स्थिति, गर्भावस्था, आर्थिक अवस्था वा यस्तै कुनै आधारमा भेदभाव वा दुर्व्यवहार नहुने

प्रतिबद्धताको सुनिश्चितता गर्दछ । साथै सबै नागरिकको प्रतिष्ठा र भावनाको सम्मान गर्दछ । कुनै पनि पुरूष, महिला वा अन्य लैङ्गिक अल्पसङ्ख्यक कर्मचारीमा यौनजन्य दुर्व्यवहार जस्ता आचरण, व्यवहार वा टिकाटिप्पणीलाई निषेध गर्दछ ।

६.९ गुनासो सुनुवाई

आयोगले निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति कार्यान्वयनको सन्दर्भमा कर्मचारीहरू तथा अन्य सरोकारवालामा हुन सक्ने विभिन्न किसिमका आचरण, व्यवहार तथा कुनै पनि भेदभाव विरूद्ध गुनासो तथा उजुरी सुनुवाई सम्बन्धी उपयुक्त व्यवस्था गर्नेछ ।

७. दूरदृष्टि

लैङ्गिक तथा समावेशी निर्वाचन

८. ध्येय

निर्वाचनमा लैङ्गिक समानता तथा समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तलाई आत्मसात् गर्दै नागरिकहरूलाई लोकतान्त्रिक अधिकारको सुनिश्चतता गर्ने ।

९. लक्ष्य

लैङ्गिक समानतामूलक तथा समावेशी निर्वाचनको माध्यमबाट लोकतन्त्रको सुदृढीकरणमा योगदान पुऱ्याउने ।

१०. उद्देश्य

१०.१ लैङ्गिक समानता तथा समावेशीताका आधारमा निर्वाचन व्यवस्थापनका सबै तह, चरण र प्रक्रियामा महिला तथा लक्षित वर्गको सहभागिता र भूमिका स्थापित गर्नु,

१०.२ निर्वाचन प्रक्रियाका सबै चरणमा लैङ्गिक समानता तथा समावेशीतालाई मूलप्रवाहीकरण गर्नु,

१०.३ निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीतिको कार्यान्वयनमा राजनीतिक दल तथा निर्वाचनका सरोकारवालासँगको समन्वय र अन्तर सम्बन्धलाई प्रभावकारी बनाउनु,

१०.४ राजनीतिक दल तथा अन्य सरोकारवालाहरूलाई लैङ्गिकमैत्री तथा समावेशी बनाउन आवश्यक समन्वय, सहयोग र सहजीकरण गरी क्षमता अभिवृद्धि गर्नु ।

११. नीति

११.१ निर्वाचन सञ्चालन तथा व्यवस्थापनका सबै चरणका गतिविधि र प्रक्रियालाई लैङ्गिकमैत्री तथा समावेशी बनाउने,

११.२ निर्वाचन सम्बन्धी नीति, रणनीति, कानून र कार्यक्रमको तर्जुमा र कार्यान्वयनमा लैङ्गिक तथा समावेशी दृष्टिकोणलाई आन्तरिकीकरण गर्ने,

११.३ निर्वाचन तथा मतदाता शिक्षा, नागरिक शिक्षा, सचेतना तथा सूचना सामग्रीलाई लैङ्गिकमैत्री तथा समावेशी बनाउने,

११.४ आयोगबाट प्रवाह हुने सेवा र सुविधा, प्रदान गरिने अवसर एवम् निर्माण गरिने संस्थागत संरचनाहरूमा महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा समावेशी समूहको न्यायोचित पहुँच सुनिश्चित गर्ने,

११.५ निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति कार्यान्वयनका लागि संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकार, राजनीतिक दल तथा संघ संस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।

१२. रणनीति

१२.१ आयोगको नीति, रणनीति, कानून, योजना, बजेट, कार्यक्रम, संरचना तथा निर्वाचनका सबै चरण र प्रक्रियामा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई मूल प्रवाहीकरण गर्दै लगिनेछ ।

१२.२ लैङ्गिक समानता तथा समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्त अनुरूप निर्वाचनमा महिला तथा समावेशी समूहको सहभागिता अभिवृद्धि गरी सो को लेखाजोखा, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने पद्धतिको विकास गरिनेछ ।

१२.३ आयोग र अन्तर्गत कार्यालयका भवन तथा निर्वाचनमा प्रयोग हुने पूर्वाधार संरचना र सूचना सामग्रीलाई लैङ्गिक, समावेशी तथा अपाङ्गता मैत्री बनाउँदै लगिनेछ ।

१२.४ सम्बन्धित संवैधानिक आयोग, सरकारी निकाय, राजनीतिक दल, गैर सरकारी संस्था, निजी क्षेत्र, नागरिक समाज तथा अन्य सरोकारवालासँगको समन्वय र सहकार्यमा निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीतिको कार्यान्वयन गरिनेछ ।

१२.५ राजनीतिक दल तथा निर्वाचनका अन्य सरोकारवालाहरूलाई लैङ्गिक तथा समावेशी नीतिको कार्यान्वयन गर्न क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।

१३. कार्यनीति

निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीतिका लागि पाँच वटा रणनीति अन्तर्गत पहिचान गरिएका ५७ वटा कार्यनीतिहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् :

रणनीति १ : आयोगको नीति, रणनीति, कानून, योजना, बजेट, कार्यक्रम, संरचना तथा निर्वाचनका सबै चरण र प्रक्रियामा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई मूल प्रवाहीकरण गर्दै लगिनेछ ।

कार्यनीति

१३.१ निर्वाचन सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा प्रयोग गरिने फाराम, चेकलिष्ट तथा विवरणहरूबाट लैङ्गिक एवम् समावेशी समूहको स्पष्ट पहिचान खुल्ने तथ्याङ्क लिने र अभिलेखीकरण गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

१३.२ लैङ्गिक तथा समावेशीता लेखाजोखा एवम् विश्लेषणका लागि उपयुक्त आधार, विधि, प्रक्रिया, वस्तुगत सूचक, मापदण्ड र तथ्याङ्क प्रणालीको विकास गरिनेछ ।

१३.३ आयोगको निर्वाचन सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई लैङ्गिकमैत्री तथा समावेशी हुने गरी प्रभावकारी बनाईनेछ ।

१३.४ आयोग र अन्तर्गत कार्यालयका कर्मचारी तथा निर्वाचनमा खटिने कर्मचारीलाई लैङ्गिक तथा समावेशी विषयमा प्रशिक्षित गर्दै लगिनेछ ।

१३.५ निर्वाचन सञ्चालन तथा व्यवस्थापन एवम् निर्वाचन सुरक्षाका लागि कर्मचारीको नियुक्ति तथा खटनपटन गर्दा महिला तथा समावेशी समूहका कर्मचारीको सहभागितालाई प्राथमिकता दिईनेछ ।

१३.६ महिला, पुरूष, यौनिक अल्पसङ्ख्यक, समावेशी समूह, जेष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको तथ्याङ्क स्पष्ट देखिने गरी अन्तिम मतदाता नामावली प्रकाशन गर्ने व्यवस्था मिलाईनेछ ।

१३.७ मतदानमा सहभागी मतदाताको लैङ्गिक तथा समावेशी विवरण खुलाई प्रतिवेदन गर्ने प्रणाली प्रारम्भ गरिनेछ ।

१३.८ मतदाता नामावली सङ्कलन सम्बन्धी विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा खटिने स्वयंसेवक तथा कर्मचारीहरूमा महिला तथा समावेशी समूहलाई संलग्न गराउन प्राथमिकता दिइनेछ ।

१३.९ आयोग र अन्तर्गत कार्यालयबाट सञ्चालन गरिने तालिम, गोष्ठी, प्रशिक्षण, सेमिनार, छलफल, अन्तरक्रिया आदि कार्यक्रममा महिला, समावेशी समूह तथा लक्षित वर्गको सहभागितालाई सुनिश्चित गरिनेछ ।

१३.१० आयोगबाट तयार गरिने तालिम तथा प्रशिक्षणका पाठ्यक्रम, पाठ्य सामग्री, निर्वाचन तथा मतदाता शिक्षा र सूचना सम्बन्धी स्रोत सामग्रीहरूलाई थप अध्ययन, अनुसन्धान गरी लैङ्गिक, समावेशी, युवा र अपाङ्गतामैत्री बनाईनेछ ।

१३.११ निर्वाचनमा महिला, समावेशी समूह तथा लक्षित वर्ग, क्षेत्र र समुदायको सहभागिता र प्रतिनिधित्वको लागि विशेष लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

१३.१२ नागरिक शिक्षा, निर्वाचन तथा मतदाता शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालनका लागि प्रशिक्षक, स्वयंसेवक एवम् सेवा प्रदायक छनौट गर्दा महिला तथा समावेशी समूहको सहभागिता गराउने व्यवस्था गरिने छ ।

१३.१३ आयोगले तयार गरेका लैङ्गिक तथा समावेशी तथ्याङ्क तथा प्रतिवेदन सार्वजनिकीकरण गरी आयोगको वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश गरिनेछ ।

रणनीति २ : लैङ्गिक समानता तथा समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्त अनुरूप निर्वाचनमा महिला तथा समावेशी समूहको सहभागिता अभिवृद्धि गरी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने पद्धतिको विकास गरिनेछ ।

कार्यनीति

१३.१४ निर्वाचन सम्बन्धी नीति, रणनीति तथा कानूनलाई लैङ्गिक तथा समावेशी नीति अनुकूल हुनेगरी तर्जुमा, पुनरावलोकन, परिमार्जन वा संशोधन गरिनेछ ।

१३.१५ निर्वाचन सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीताको प्रवर्द्धन गर्न संस्थागत संयन्त्रको व्यवस्था गरी क्रियाशील तुल्याइनेछ ।

१३.१६ आयोगको बजेट तथा कार्यक्रमलाई लैङ्गिक उत्तरदायी तथा समावेशी बनाई कार्यान्वयन तथा परीक्षण गरिनेछ ।

१३.१७ लैङ्गिक तथा समावेशी सवालहरूको मूल प्रवाहीकरण गर्न आयोगमा जिम्मेवारी सहितको शाखा तथा सम्पर्क व्यक्ति तोकी क्रमशः जिल्ला निर्वाचन कार्यालयहरूमा समेत विस्तार गरिनेछ ।

१३.१८ समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तका आधारमा गराइनु पर्ने सहभागितालाई सरलीकृत गर्न संविधानमा उल्लेख भएका आर्थिक रूपले विपन्न, अल्पसङ्ख्यक, सीमान्तकृत, लोपोन्मुख शब्दावलीहरूको कानूनद्वारा स्पष्ट व्याख्या गर्न पहल गरिनेछ ।

१३.१९ स्थानीय तहको प्रमुख र उपप्रमुख वा अध्यक्ष र उपाध्यक्षको पद मध्ये कुनै एक पदमा मात्र उम्मेदवारी दिने राजनीतिक दलले अनिवार्य रूपमा महिला उम्मेदवारी दिनु पर्ने गरी कानुनी व्यवस्थाको लागि पहल गरिनेछ ।

१३.२० दलित वा अल्पसङ्ख्यक समुदायबाट गाउँ कार्यपालिकामा दुई जना र नगर कार्यपालिकामा तीन जना निर्वाचित गर्ने संवैधानिक प्रावधानलाई स्पष्ट र सरलीकृत गर्न दुबै समुदायबाट प्रतिनिधित्व हुने गरी कानून निर्माण गर्न पहल गरिनेछ ।

१३.२१ संवैधानिक व्यवस्था अनुसार राष्ट्रिय सभा सदस्यमा प्रत्येक प्रदेशबाट अपाङ्गता भएका व्यक्ति र अल्पसङ्ख्यकबाट कम्तीमा एक एक जनाको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित हुने गरी कानूनमा व्यवस्था गर्न पहल गरिनेछ ।

१३.२२ स्थानीय तहको वडा समितिको निर्वाचनमा दलित महिला सदस्यको उम्मेदवारी र पदको रिक्तताको विषयमा आवश्यक अध्ययन र विश्लेषण गरी कानूनमा परिमार्जन गर्न पहल गरिनेछ ।

१३.२३ दिगो विकासको लक्ष्य अनुसार संघीय संसद, प्रदेशसभा र स्थानीय तहमा महिला सहभागिता र प्रतिनिधित्वको लागि प्रचलित निर्वाचन कानूनमा संशोधन गर्न पहल गरिनेछ ।

१३.२४ पहिलो हुने निर्वाचित हुने निर्वाचन प्रणालीबाट समेत महिला तथा समावेशी समूहका उम्मेदवारको प्रतिनिधित्व बृद्धिका लागि आवश्यक कानूनी व्यवस्था गर्न पहल गरिनेछ ।

१३.२५ समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीमा दश प्रतिशत भन्दा कम सिट प्राप्त गर्ने राजनीतिक दलले जतिसुकै सिट जिते पनि तोकिएको समावेशी समूहको कोटा लागू हुने गरी कानूनमा संशोधन गर्न पहल गरिनेछ ।

१३.२६ आयोगबाट सञ्चालित लैङ्गिक तथा समावेशी कार्यक्रमहरूको वस्तुनिष्ठ सूचक तयार गरी नियमित अनुगमन गरिनेछ ।

१३.२७ लैङ्गिक तथा समावेशी कार्यक्रमहरूको विश्लेषण तथा मूल्याङ्कन गरी प्राप्त पृष्ठपोषणलाई सुधार कार्यायोजनामा समावेश गरिनेछ ।

रणनीति ३ : आयोग र अन्तर्गत कार्यालयका भवन तथा निर्वाचनमा प्रयोग हुने पूर्वाधार संरचना र सूचना सामग्रीलाई लैङ्गिक, समावेशी तथा अपाङ्गमैत्री बनाउँदै लगिनेछ ।

कार्यनीति

१३.२८ मतदान स्थल, मतदान केन्द्र, मतगणना स्थल, मतदाता नामावली दर्तास्थल लगायतका भौतिक तथा सामाजिक पूर्वाधारलाई लैङ्गिक तथा अपाङ्गता मैत्री बनाई सबैको समान पहुँचको सुनिश्चित गरिनेछ ।

१३.२९ आयोग र अन्तर्गत कार्यालयमा निर्माण हुने भवन तथा अन्य भौतिक संरचना लैङ्गिक तथा अपाङ्गतामैत्री बनाइनेछ ।

१३.३० आयोग तथा अन्तर्गत कार्यालयबाट आयोजना हुने कार्यक्रमको लागि स्थल छनौट गर्दा लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचना भएका स्थानलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

१३.३१ गम्भीर प्रकृतिका अशक्त, दीर्घ रोगी, ज्येष्ठ नागरिक मतदातालाई निर्वाचनको दिन मतदान केन्द्रसम्म सहज पहुँचका लागि विशेष व्यवस्था गरिनेछ ।

१३.३२ लक्षित समूहको बसोवास तथा संख्यात्मक अवस्थाको पहिचान गर्न स्थानीय सरकार लगायत अन्य संयन्त्रहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।

१३.३३ लक्षित समूहका लागि निर्वाचन तथा मतदाता शिक्षा सम्बन्धी सूचना सामग्रीहरू डिजाइन गर्दा उक्त समूहसँग छलफल तथा आवश्यक अध्ययन गरी तयार गरिनेछ ।

१३.३४ निर्वाचन तथा मतदाता शिक्षा सम्बन्धी सूचना, प्रशिक्षण सामग्री, पाठ्यक्रम, जानकारी मूलक पर्चा, पोष्टर, पम्प्लेट आदि लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री बनाउँदै लगिनेछ ।

१३.३५ आयोगमा महिला कर्मचारीहरूको विशेष अवस्थालाई ध्यानमा राखी विश्राम कक्ष, स्तनपान कक्ष, शिशु स्याहार कक्ष र बालबालिका हेरचाह कक्ष तयार गरिनेछ।

रणनीति ४ : सम्बन्धित संवैधानिक आयोग, सरकारी निकाय, राजनीतिक दल, गैर सरकारी संस्था, निजी क्षेत्र, नागरिक समाज तथा अन्य सरोकारवालासँगको समन्वय र सहकार्यमा निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीतिको कार्यान्वयन गरिनेछ।

कार्यनीति

१३.३६ निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीतिको कार्यान्वयनका लागि सम्बन्धित निकायको सहभागिता हुने गरी आवश्यक समिति गठन गरी क्रियाशील तुल्याइनेछ।

१३.३७ निर्वाचन व्यवस्थापनको क्षेत्रमा कार्यरत गैर सरकारी संस्थाहरूको प्रोफाइल तयार गरी आवश्यकतानुसार समन्वय र परिचालन गरिनेछ।

१३.३८ संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका विभिन्न पदमा निर्वाचित महिला तथा लक्षित समूहका प्रतिनिधिहरू तथा पदाधिकारीहरूको विवरण तयार गरिनेछ।

१३.३९ निर्वाचनको पर्यवेक्षण गर्दा लैङ्गिक तथा समावेशी चेकलिष्ट प्रयोग गरी सोही बमोजिम प्रतिवेदन दिने व्यवस्था मिलाइनेछ।

१३.४० विभिन्न तहका निर्वाचित प्रतिनिधि, महिला तथा समावेशी समूहबाट निर्वाचित पदाधिकारी तथा अन्य संघसंस्थाका प्रतिनिधिहरूलाई निर्वाचन सञ्चालन, सुशासन र लोकतन्त्रको सुदृढीकरण सम्बन्धी विषयमा प्रशिक्षित गरी उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्दै लगिनेछ।

१३.४१ निर्वाचनमा महिला तथा समावेशी समूहको सहभागिता वृद्धिका लागि सबै राजनीतिक दलका प्रतिनिधि तथा सामाजिक संघ संस्थाका प्रतिनिधि सम्मिलित सञ्जाल गठन र परिचालन गर्न पहल गरिनेछ ।

१३.४२ निर्वाचन प्रचार प्रसार गर्दा महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति एवम् समावेशी समूहका उम्मेदवारलाई प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष धम्की दिने, गालीगलौज गर्ने, हतोत्साहित गर्ने ,चरित्र हत्याको प्रयास गर्ने एवम् कमजोरी देखाउने जस्ता विभेदजन्य कार्यलाई नियन्त्रण गरिनेछ ।

१३.४३ निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति कार्यान्वयनमा राजनीतिक क्षेत्रमा क्रियाशील महिला सञ्जाल तथा यस्तै प्रकृतिका महिला समूहहरूसँग अन्तरक्रिया र छलफल गरिनेछ ।

१३.४४ महिला, समावेशी समूह र लक्षित वर्गको मतदाता नामावलीमा नाम दर्ताका लागि प्रोत्साहन गर्न नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, विभिन्न सञ्जालहरू र अन्य सरोकारवालासँगको समन्वय र सहयोगमा घुम्ती सेवा, सचेतना अभिवृद्धि लगायतका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

१३.४५ निर्वाचन व्यवस्थापनका सबै चरण र प्रक्रियामा युवा वर्गको समावेशी सहभागिता अभिवृद्धि गरिनेछ ।

१३.४६ निर्वाचनमा महिला तथा समावेशी समूहको सहभागिता वृद्धिका लागि स्थानीय तहमा आवश्यक संयन्त्र गठन र परिचालन गर्न स्थानीय सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।

१३.४७ संवैधानिक व्यवस्था बमोजिम राज्यका निकायमा किसान तथा श्रमिक वर्गको समानुपातिक सहभागिता र प्रतिनिधित्व सम्बन्धी अध्ययन गरिनेछ ।

रणनीति ५ : राजनीतिक दल तथा निर्वाचनका अन्य सरोकारवालाहरूलाई लैङ्गिक तथा समावेशी नीतिको कार्यान्वयन गर्न क्षमता विकास तथा अभिवृद्धि गरिनेछ ।

कार्यनीति

१३.४८ राजनीतिक दल तथा अन्य सरोकारवालाहरूलाई लैङ्गिक तथा समावेशी नीतिले निर्दिष्ट गरेका विषयको आन्तरिकीकरण गर्न आवश्यक सहयोग, सहजीकरण र क्षमता विकास गरिनेछ ।

१३.४९ राजनीतिक दल सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था बमोजिम राजनीतिक दलको संगठन संरचना र प्रतिनिधित्वलाई लैङ्गिक तथा समावेशी बनाउन सहजीकरण तथा निर्देशित गरिनेछ ।

१३.५० राजनीतिक दल सम्बन्धी कानूनमा भएको समावेशी व्यवस्था अनुसार दलको सबै तहका समितिहरूमा महिला तथा समावेशी समूहको सहभागिता सम्बन्धी विवरण अद्यावधिक गरी कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा आयोगको सचिवालय र जिल्ला निर्वाचन कार्यालयहरू मार्फत नियमित अनुगमन गरिनेछ ।

१३.५१ राजनीतिक दलहरूलाई लैङ्गिक तथा समावेशीताका सवालहरूमा संवेदनशील बनाउन आवश्यक सहजीकरण तथा प्रशिक्षणको व्यवस्था गरिनेछ ।

१३.५२ राजनीतिक दल दर्ता, नियमन र प्रतिवेदन सम्बन्धी व्यवस्थालाई लैङ्गिक, समावेशी तथा अपाङ्गमैत्री बनाइनेछ ।

१३.५३ राजनीतिक दलहरूलाई केन्द्रीय तहमा महिला तथा समावेशी विषय हेर्ने उपयुक्त संरचना गठन गर्न तथा सबै तहमा सम्पर्क व्यक्ति तोक्न पहल गरिनेछ ।

१३.५४ राजनीतिक दलका लैङ्गिक तथा समावेशी सम्पर्क व्यक्तिका लागि शासन सञ्चालन, निर्वाचन व्यवस्थापन

र लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीता सम्बन्धी अन्तरक्रिया, छलफल तथा प्रशिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

१३.५५ राजनीतिक दलका महिला तथा समावेशी समूह हेर्ने संघीय, प्रदेश र स्थानीय तहका प्रतिनिधिहरूसँग छलफल, अन्तरक्रिया र समीक्षा गरिनेछ ।

१३.५६ निर्वाचनका विभिन्न चरण र प्रक्रियामा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीता प्रवर्द्धन गर्न क्रियाशील संघ संस्था र व्यक्तिहरूलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।

१३.५७ आयोगले निर्वाचनसँग सम्बन्धित खण्डीकृत तथ्याङ्क तयार गर्दा महिला तथा समावेशी समूहसँग सम्बन्धित संघ, संस्था एवम् सञ्जालसँग अन्तरक्रिया र छलफल गरी सुझाव लिईनेछ ।

१४. अपेक्षित उपलब्धि

१४.१ निर्वाचन व्यवस्थापन प्रक्रियामा महिला तथा समावेशी समूहको सहभागिता अभिवृद्धि भई सोको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने पद्धति संस्थागत भएको हुनेछ ।

१४.२ निर्वाचन सम्बन्धी नीति, रणनीति, कानून, योजना, संरचना तथा निर्वाचनका सबै चरण र प्रक्रिया लैङ्गिकमैत्री तथा समावेशी भएको हुनेछ ।

१४.३ निर्वाचनमा प्रयोग हुने पूर्वाधार संरचना र सूचना सामग्री लैङ्गिक, समावेशी तथा अपाङ्गमैत्री भएको हुनेछ ।

१४.४ संवैधानिक आयोग, सरकारी निकाय, राजनीतिक दल, गैर सरकारी संस्था, निजी क्षेत्र, नागरिक समाज तथा अन्य सरोकारवालासँगको समन्वय, सहकार्य र साझेदारीमा निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीतिको कार्यान्वयन भएको हुनेछ ।

१४.५ राजनीतिक दल तथा निर्वाचनका अन्य सरोकारवालाका लागि यस नीतिले निर्दिष्ट गरेका विषयको आन्तरिकीकरण भई उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।

१४.६ निर्वाचन सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी क्रियाकलापहरू लैङ्गिक, समावेशी तथा अपाङ्गमैत्री हुनेछन् ।

१४.७ निर्वाचनमा लैङ्गिक तथा समावेशीता मापन गर्ने तथ्याङ्क प्रणाली विकसित भएको हुनेछ ।

१४.८ निर्वाचनका सबै प्रक्रिया र चरणमा महिला, दलित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति लगायत लक्षित वर्गको पहुँच विस्तार भएको हुनेछ ।

१५. संस्थागत व्यवस्था

१५.१ निर्देशक समिति

निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीतिमा उल्लेख भएका व्यवस्थाहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि देहाय बमोजिमको निर्देशक समिति गठन गरिनेछ :-

(क) निर्वाचन आयुक्त (सम्बन्धित विषय हेर्ने) - संयोजक

(ख) सदस्य, राष्ट्रिय महिला आयोग - सदस्य

(ग) सदस्य, राष्ट्रिय समावेशी आयोग - सदस्य

(घ) सचिव, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय - सदस्य

(ङ) सचिव, निर्वाचन आयोग - सदस्य

(च) सचिव, अर्थ मन्त्रालय - सदस्य

(छ) सचिव, गृह मन्त्रालय - सदस्य

(ज) सचिव, महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय - सदस्य

(झ) सचिव, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय - सदस्य

(ञ) लैङ्गिक तथा समावेशी क्षेत्रमा विशिष्ट योगदान पुऱ्याएका व्यक्तिहरू मध्येबाट एकजना महिला सहित आयोगले मनोनीत गरेका २ जना विज्ञ - सदस्य

(ट) सम्बन्धित महाशाखा प्रमुख, निर्वाचन आयोग - सदस्य सचिव

१५.२ निर्देशक समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

(क) लैङ्गिक एवम् समावेशी सवालमा नीतिगत निर्णय गर्न आयोग समक्ष सिफारिस गर्ने,

(ख) निर्वाचन सम्वद्ध ऐन, नियमावली, नीति, कार्यविधि, निर्देशिका र आचारसंहिता लैङ्गिक तथा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्त अनुरूप बनाउन सहजीकरण र समन्वय गर्ने,

(ग) निर्वाचन सञ्चालन तथा व्यवस्थापनका चरण र प्रक्रियामा लैङ्गिक तथा समावेशीता सम्बन्धी विज्ञ टोली मार्फत पृष्ठपोषण एवम् सुझाव प्राप्त गरी सोको कार्यान्वयनका लागि आयोगमा सिफारिस गर्ने,

(घ) निर्वाचन व्यवस्थापनका सबै प्रक्रिया र चरणमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीतिको मूलप्रवाहीकरण गर्न अन्तर क्षेत्रगत नीति बीच समन्वय गर्ने तथा नीति, योजना, कार्यक्रम एवम् संस्थागत व्यवस्थालाई लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशी उत्तरदायी बनाउन गर्नुपर्ने सुधारका सम्बन्धमा नेपाल सरकार लगायत सम्वद्ध निकायलाई सुझाव तथा परामर्श दिन सिफारिस गर्ने,

(ङ) महिला तथा लक्षित वर्ग र क्षेत्रको समानुपातिक समावेशी प्रतिनिधित्वको लागि गरिएको व्यवस्था अनुरूप राज्यसंयन्त्रमा उचित प्रतिनिधित्व भए

नभएको अध्ययन गरी पुनरावलोकनको लागि आयोगलाई परामर्श दिने,

(च) यस नीतिको कार्यान्वयन अवस्थाको समय समयमा लेखाजोखा गरी गराई अन्तर निकाय समन्वय समिति र कार्यान्वयन समितिलाई आवश्यक निर्देशन दिने ।

१५.३ अन्तर निकाय समन्वय समिति

निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न देहाय बमोजिमको अन्तर निकाय समन्वय समिति गठन गरिनेछ :-

(क) सचिव, निर्वाचन आयोग - संयोजक

(ख) सचिव, राष्ट्रिय महिला आयोग - सदस्य

(ग) सचिव, राष्ट्रिय समावेशी आयोग - सदस्य

(घ) सहसचिव, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय - सदस्य

(ङ) सहसचिव, अर्थ मन्त्रालय (सम्बन्धित विषय हेर्ने) - सदस्य

(च) सहसचिव, गृह मन्त्रालय (सम्बन्धित विषय हेर्ने) - सदस्य

(छ) सहसचिव, महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय (सम्बन्धित विषय हेर्ने) - सदस्य

(ज) सहसचिव, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय (सम्बन्धित विषय हेर्ने) - सदस्य

(झ) सबै महाशाखा प्रमुख, निर्वाचन आयोग - सदस्य

(ञ) उपसचिव, योजना अनुगमन तथा वैदेशिक सम्बन्ध शाखा - सदस्य सचिव

१५.४ अन्तर निकाय समन्वय समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

(क) निर्वाचनमा लैङ्गिक समानता तथ समावेशीतासँग सम्बन्धित कार्यका लागि सम्वद्ध निकाय र सरोकारवालाबीच समन्वय गर्ने,

(ख) निर्वाचन प्रक्रियासँग सम्बन्धित कानूनहरू लैङ्गिक तथा समावेशी भए नभएको विश्लेषण गरी निर्देशक समितिलाई सुझावसहित प्रतिवेदन दिने,

(ग) निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति कार्यान्वयनको लागि अन्तर मन्त्रालय, अन्तर निकाय तथा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीच समन्वय र सामाञ्जस्यता कायम गर्ने,

(घ) निर्वाचन व्यवस्थापनको क्षेत्रमा निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति कार्यान्वयनको निम्ति सम्वद्ध निकायमा सञ्चालित कार्यक्रमको समीक्षा, अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा परीक्षणको व्यवस्था गर्ने गराउने,

(ङ) निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति अनुरूप गठन हुने जिल्ला स्तरीय समितिहरूको काममा आवश्यक सहजीकरण, समन्वय र निर्देशन दिने ।

(च) निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति निर्देशन समितिको काममा आवश्यक सहयोग गर्ने,

(छ) निर्वाचन प्रक्रियासँग सम्बन्धित कानूनहरु लैङ्गिक तथा समावेशी भए नभएको पहिचान गरी निर्देशक समितिमा प्रतिवेदन पेश गर्ने,

(ज) निर्वाचनका चरण तथा प्रक्रियामा हुने लैङ्गिक हिंसा,गाली गलौज आदिलाई नियन्त्रण गर्न आचारसंहिता तयार गरी निर्देशक समितिमा पेश गर्ने,

(झ) निर्देशक समितिबाट तोकिए बमोजिमका अन्य कार्य गर्ने गराउने ।

१५.५ कार्यान्वयन समिति

निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वन गर्न गराउन आयोगमा देहाय बमोजिम नीति कार्यान्वयन समिति गठन गरिनेछ : -

(क) सहसचिव (सम्बन्धित महाशाखा हेर्ने),
निर्वाचन आयोग - संयोजक

(ख) सबै शाखा प्रमुख, निर्वाचन आयोग - सदस्य

(ग) लैङ्गिक तथा समावेशी सम्पर्क व्यक्ति,
निर्वाचन आयोग - सदस्य सचिव

१५.६ कार्यान्वयन समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :–

(क) निर्वाचनमा लैङ्गिक समानता तथा समावेशीतासँग सम्बन्धित कार्य गर्ने,

(ख) निर्वाचनसँग सम्बन्धित लैङ्गिक तथा समावेशी सूचक तयार, तथ्याङ्क सङ्कलन, विश्लेषण तथा प्रकाशन गर्ने,

(ग) निर्वाचन प्रक्रियासँग सम्बन्धित योजना, बजेट, कार्यक्रम तथा संरचना लगायतका विषयहरू लैङ्गिक तथा समावेशी दृष्टिकोणले विश्लेषण गरी तर्जुमा गर्ने गराउने,

(घ) निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति कार्यान्वयनका लागि आयोग, निर्देशक समिति, अन्तर निकाय समन्वय समितिको निर्देशानुसार आवश्यक कार्ययोजना तर्जुमा गर्ने,

(ङ) निर्वाचन प्रक्रियामा लैङ्गिक तथा समावेशीतासँग सम्बन्धित गुनासोहरूको व्यवस्थापन गर्ने,

(च) निर्वाचन प्रक्रियासँग सम्बन्धित कानूनहरू लैङ्गिक तथा समावेशी मैत्री भए नभएको अध्ययन गरी निर्देशक समिति तथा अन्तर निकाय समन्वय समितिमा प्रतिवेदन पेश गर्ने,

(छ) निर्वाचन प्रक्रियामा हुने लैङ्गिक हिंसा, गाली गलौजलाई नियन्त्रण गर्न आचार संहिता तयार गर्न अन्तर निकाय समन्वय समितिलाई सहयोग गर्ने,

(ज) निर्वाचन प्रक्रियामा हुने लैङ्गिक हिंसालाई नियन्त्रण गर्न स्वीकृत भएको आचार संहिता कार्यान्वयन गर्ने, गराउने,

(झ) निर्वाचन व्यवस्थापनको क्षेत्रमा नीति कार्यान्वयनको लागि सञ्चालित कार्यक्रमको समीक्षा, अनुगमन, मूल्यांकन तथा परीक्षणको व्यवस्था गर्ने गराउने,

(ञ) आयोगको सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई लैङ्गिक तथा समावेशी मैत्री बनाई उपयोगमा ल्याउने,

(ट) निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति कार्यान्वयन एवम् निर्वाचन सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा संलग्न हुने जनशक्तिको सीप र दक्षता अभिवृद्धि गर्न प्रशिक्षण तथा क्षमता विकासका पाठ्यक्रम, स्रोत सामग्रीको तयार एवम् कार्यक्रम सञ्चालन गरी जनशक्ति एवम् नेतृत्व विकास गर्ने,

(ठ) निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति अनुरूप गठन हुने जिल्ला स्तरीय समितिहरूको काममा आवश्यक सहजीकरण, समन्वय र निर्देशन गर्ने,

(ड) निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति कार्यान्वयन निर्देशन समिति र अन्तर निकाय

समन्वय समितिको काममा आवश्यक सहयोग पुऱ्याउने,

(ढ) सञ्चारकर्मी लगायत आमसञ्चारका क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्तिलाई निर्वाचनमा लैङ्गिक तथा समावेशी सम्बन्धमा क्षमता अभिवृद्धि गरी महिला तथा समावेशी समूहको सहभागिताका लागि सूचना संप्रेषण गर्ने,

(ण) निर्वाचनमा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशी सम्बन्धी आम सञ्चार माध्यम लगायत सामाजिक सञ्जालमा प्रकाशित सूचना तथा समाचारको अनुगमन गरी प्रतिवेदन दिने,

(त) निर्वाचन व्यवस्थापनको क्षेत्रमा कार्य गर्ने केन्द्र स्तरका संघ संस्था, निकाय एवम् राजनीतिक दलहरू बीच समन्वय र अन्तर सम्बन्ध कायम गरी निर्वाचनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति कार्यान्वयनको लागि प्रोत्साहित गर्ने,

(थ) निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति कार्यान्वयन समितिलाई तोकिए बमोजिमका अन्य कार्य गर्ने गराउने ।

१५.७ जिल्ला समिति

जिल्ला स्तरमा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीतिले निर्दिष्ट गरेका विषयहरूलाई जिल्ला स्तरका सरोकारवाला निकायहरूसँग समन्वय, साझेदारी र अन्तर सम्बन्ध कायम गरी कार्यान्वयन गर्न गराउन देहाय बमोजिम निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति कार्यान्वयन जिल्ला समिति गठन गरिनेछ :

(क) जिल्ला निर्वाचन अधिकारी,
जिल्ला निर्वाचन कार्यालय - संयोजक

(ख) प्रतिनिधि, जिल्ला प्रशासन कार्यालय - सदस्य

(ग) प्रतिनिधि, जिल्ला समन्वय समितिको कार्यालय - सदस्य

(घ) प्रतिनिधि, सामाजिक विकास हेर्ने जिल्लास्थित प्रदेश कार्यालय - सदस्य

(ङ) जिल्ला निर्वाचन कार्यालय रहेको स्थानीय तहको अधिकृत कर्मचारी - सदस्य

(च) लैङ्गिक तथा समावेशी क्षेत्रमा विशिष्ट योगदान पुऱ्याएका व्यक्तिहरु मध्येबाट समितिले मनोनीत गरेको एकजना महिला विज्ञ - सदस्य

(छ) जिल्ला निर्वाचन अधिकारीले तोकेको जिल्ला निर्वाचन कार्यालयको कर्मचारी - सदस्य सचिव

१५.८ जिल्ला समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

(क) आफ्नो जिल्लाभित्र निर्वाचनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीतिले निर्दिष्ट गरे बमोजिमका लैङ्गिक समानता तथा समावेशीतासँग सम्बन्धित कार्य गर्ने गराउने,

(ख) लैङ्गिक तथा समावेशी तथ्याङ्क सङ्कलन गरी आयोगमा पठाउने,

(ग) निर्देशक समिति, कार्यान्वयन समितिको निर्देशानुसार जिल्ला स्तरमा नीति कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कार्ययोजना तर्जुमा गर्ने,

(घ) निर्वाचन प्रक्रियामा लैङ्गिक समानता तथा समावेशीतासँग सम्बन्धित गुनासाहरू सुन्ने, समाधान गर्ने र आयोगबाट सम्बोधन हुनुपर्ने गुनासाहरू सङ्कलन गरी पठाउने,

(ङ) निर्वाचनका चरण र प्रक्रियामा हुने लैङ्गिक हिंसा विरूद्ध आचारसंहिता कार्यान्वयन गर्ने, गराउने,

(च) जिल्ला स्तरमा अन्तर निकाय तथा जिल्ला र स्थानीय तह बीच समन्वय र सामान्जस्य कायम गर्ने,

(छ) निर्वाचन व्यवस्थापनको क्षेत्रमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति कार्यान्वयनको लागि सञ्चालित कार्यक्रमको समीक्षा, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको व्यवस्था गर्ने गराउने,

(ज) स्वीकृत ढाँचा बमोजिम जिल्ला निर्वाचन कार्यालयको सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई लैङ्गिक, समावेशी तथा अपाङ्गमैत्री बनाई उपयोगमा ल्याउने,

(झ) निर्वाचन सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा संलग्न हुने जनशक्तिको सीप र दक्षता अभिवृद्धि गर्न प्रशिक्षण तथा क्षमता विकासका पाठ्यक्रम, श्रोत सामग्रीको तयार एवम् कार्यक्रम सञ्चालनमा अन्तर निकाय समन्वय समिति, सचिवालय तथा आयोगलाई सहयोग पुऱ्याउने,

(ञ) निर्वाचन व्यवस्थापनको क्षेत्रमा कार्य गर्ने जिल्ला स्तरका संघ, संस्था, निकाय एवम् राजनीतिक दलहरू बीच समन्वय र अन्तर सम्बन्ध कायम गरी लैङ्गिक तथा समावेशी नीति कार्यान्वयनको लागि प्रोत्साहित गर्ने,

(ट) नीति अनुरूप तयार गरिएको आफ्नो जिल्लाको तथ्याङ्क तथा विवरण सम्बन्धित प्रदेश राजधानी रहेको जिल्ला निर्वाचन कार्यालयमा समेत पठाउने,

(ठ) सम्बन्धित प्रदेशको राजधानीमा रहेको जिल्ला निर्वाचन कार्यालयले प्रदेश भित्रका सबै जिल्ला

निर्वाचन कार्यालयहरूबाट प्राप्त विवरणको आधारमा एकीकृत विवरण तयार गरी पठाउने ।

(ड) जिल्ला समितिलाई तोकिए बमोजिमका अन्य कार्य गर्ने गराउने ।

१६. प्रमुख कार्यक्रम

निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति कार्यान्वयन गर्न देहाय बमोजिमका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ :–

१६.१ नीतिगत सुधार कार्यक्रम

निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति अनुकूल हुने गरी निर्वाचन सम्बन्धी नीति तर्जुमा, कानून निर्माण तथा संशोधन, निर्देशिका तथा कार्यविधि एवम् आचारसंहिता तर्जुमा गरिनेछ । निर्वाचनलाई लैङ्गिक तथा समावेशी बनाउन विभिन्न अध्ययन अनुसन्धान गरिनेछ ।

१६.२ संस्थागत सुधार तथा क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम

निर्वाचन व्यवस्थापन सम्बन्धी संस्थागत व्यवस्था गरी स्थानीय तहको समन्वय र सहकार्यमा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । राजनीतिक दल, दलका लैङ्गिक तथा समावेशी क्षेत्रका संगठनलाई सहयोग पुग्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । निर्वाचनमा खटिने सभाव्य जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि तथा सबै तहमा निर्वाचित लैङ्गिक तथा समावेशी क्षेत्रबाट प्रतिनिधित्व गर्ने पदाधिकारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । लैङ्गिक तथा समावेशी सम्पर्क व्यक्ति तथा प्रदेश सरकार र स्थानीय तहका निर्वाचन सम्पर्क व्यक्तिहरूको क्षमता विकास गरिनेछ । निर्वाचनका सबै चरणमा नागरिक समाज र गैर सरकारी संस्था परिचालन कार्यक्रम र निर्वाचनसँग सम्बन्धित सरोकारवालाको क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । तीनै तहका सरकार, निर्वाचन सरोकारवाला, विकास साझेदार संस्था र निजी क्षेत्रको समन्वय र सहकार्यमा महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र

जेष्ठ नागरिकमैत्री मतदान केन्द्र निर्माण लगायतका निर्वाचन लक्षित कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

१६.३ मूल प्रवाहीकरण कार्यक्रम

विभिन्न प्रतिष्पर्धात्मक परीक्षा तथा महाविद्यालय र विद्यालयका पाठ्यक्रममा निर्वाचनका विषयबस्तु समावेश गरिनेछ । राजनीतिक दल, स्थानीय तह, गैर सरकारी संस्था, सामुदायिक संस्था, सहकारी, निजी क्षेत्र एवम् नागरिक समाजद्वारा सञ्चालन गरिने क्षमता विकास र सचेतना अभिवृद्धि सम्बन्धी कार्यक्रमहरूमा लैङ्गिक तथा समावेशी विषयबस्तुहरू समावेश गरिनेछ । सार्वजनिक तालिम प्रदायक संस्थाहरूले प्रदान गर्ने तालिममा नागरिक शिक्षा र निर्वाचन शिक्षाका विषयवस्तु समावेश गरिनेछ । निर्वाचनका क्षेत्रमा कार्यरत संस्थासँगको सहकार्यमा युवा परिचालन अभियान सञ्चालन गरिनेछ । लैङ्गिक तथा समावेशी विषयमा सरोकारवालासँगको समन्वय र सहकार्यमा नागरिक सचेतनाको लागि सूचना, शिक्षा तथा सञ्चार सामग्रीको तयारी गरी प्रभावकारी रूपमा वितरण गरिनेछ ।

१६.४ लक्षित कार्यक्रम

लक्षित बर्ग र क्षेत्रका लागि नामावली सङ्कलन, अद्यावधिक, नागरिक, निर्वाचन तथा मतदाता शिक्षा घुम्ती सेवा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । मतदाता नामावली सङ्कलन तथा अद्यावधिक कार्यलाई स्थानीय तहसँग समन्वय गरी महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक र सीमान्तकृत समुदाय समेतलाई लक्षित गरी विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । निर्वाचन सम्बन्धी विषयमा क्रियाशील गैरसरकारी संस्था, समुदायमा आधारित संस्था, सहकारी, उपभोक्ता समिति, सामुदायिक सिकाई केन्द्र, टोल विकास संस्था, आमा समूह जस्ता संस्थाबाट लक्षित वर्गका लागि कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । निर्वाचनमा प्रयोग हुने सबै फारामहरूको परिमार्जन गरी लैङ्गिक तथा समावेशी रूपमा खण्डीकृत तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने तथा

निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको एकीकृत अभिलेख तयार गरी अद्यावधिक गर्ने लगायतका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति कार्यान्वयनको लागि निर्दिष्ट गरिएका प्रमुख कार्यक्रमहरूको परिधिभित्र रही आयोगको सचिवालयले वार्षिक तथा आवधिक योजना तर्जुमा गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।

१७. वित्तीय व्यवस्था

यो नीति कार्यान्वयनका लागि कार्ययोजना बनाई आवश्यक श्रोत साधनको व्यवस्थापन गरिनेछ । यसका लागि आयोगले नेपाल सरकारको वैदेशिक सहायता नीतिको परिधभित्र रही विदेशी संघ संस्थाहरूको श्रोत साधन समेत परिचालन गर्न सक्नेछ । वित्तीय प्रबन्धका लागि नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, निजी क्षेत्र, नागरिक समाज तथा निर्वाचन सरोकारवालाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्न सकिनेछ ।

१८. कार्यान्वयन कार्ययोजना

निर्वाचन सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी नयाँ कानून तर्जुमा वा परिमार्जन गर्दा यस नीतिको उद्देश्य अनुसारका व्यवस्था समावेश गर्दै लगिनेछ । नीति कार्यान्वयनको कार्ययोजना आयोग, अन्तर्गतका जिल्ला निर्वाचन कार्यालयहरू, निर्वाचन सम्बद्ध पक्ष लगायतसँगको समन्वय र परामर्शमा तर्जुमा गरिनेछ । नेपाल सरकारका अन्य निकायहरूसँग समेत समन्वय गरी ती निकायका नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा यस नीतिसँग सामञ्जस्य हुने गरी नीति तथा कार्यक्रमलाई अद्यावधिक बनाउन पहल गरिनेछ ।

१९. जोखिम

नीति कार्यान्वयनका सन्दर्भमा निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति अनुकूल हुने गरी नीतिगत, कानूनी र संस्थागत सुधार, निर्वाचन प्रक्रियामा राजनीतिक दलहरूको

स्वस्थ्य प्रतिस्पर्धात्मक व्यवहारमा आउन सक्ने विचलन, नीति कार्यान्वयनमा राजनीतिक दल तथा सरोकारवालाको प्रतिवद्धता तथा समझदारी एवम् अन्तर क्षेत्रगत समन्वय र सहयोगमा निरन्तरता, नीति कार्यान्वयनका लागि आवश्यक साधन स्रोतको व्यवस्थापन लगायतका पक्षहरू जोखिमको रूपमा पहिचान गरिएका छन् ।

२०. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनसम्बन्धी व्यवस्था

२०.१ सचिवालय र मातहतका कार्यालयले सम्पादन गर्ने हरेक क्रियाकलापको संयन्त्र बनाई निरन्तर अनुगमन र मूल्याङ्कन गरिनेछ ।

२०.२ नीतिको कार्यान्वयनका लागि विज्ञहरूको समूह बनाई आवश्यकतानुसार परिचालन गरिनेछ ।

२०.३ आयोगको सचिवालयका सबै शाखाले लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशी दृष्टिकोणले तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषण गरी नीति कार्यान्वयन समितिलाई उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाइनेछ । जिल्ला निर्वाचन कार्यालयहरूले जिल्लाभित्र भएका क्रियाकलापको विवरण आयोगको सचिवालयमा उपलब्ध गराउने छन् ।

२०.४ नीति कार्यान्वयन समितिले प्राप्त तथ्याङ्कलाई एकीकृत विश्लेषण गरेर तयार गरेको चौमासिक प्रतिवेदन छलफलका लागि आयोगमा पेश गर्नेछ ।

२०.५ नीति कार्यान्वयन समितिले आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले तीन महिना भित्र वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी निर्वाचनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति समन्वय समिति समक्ष पेश गर्नेछ ।

२०.६ नीति समन्वय समितिले सुझाव सहित पेश गरेको वार्षिक प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्ने तथा आयोगको वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।

२१. नीति पुनरावलोकन र परिमार्जन

निर्वाचन व्यवस्थापनमा लैङ्गिक तथा समावेशी नीति, २०७७ समय सापेक्ष दस्तावेजको रूपमा रहनेछ । सामान्यतः पृष्ठपोषण समेतको आधारमा यस नीतिको आयोगले पुनरावलोकन गरी परिमार्जन गर्न तथा आवश्यकता अनुसार ब्याख्या, थपघट, संशोधन वा हेरफेर वा बाधा अड्चन फुकाउन सक्नेछ ।

२२. खारेजी र बचाउ

(क) लैङ्गिक तथा समावेशीकरण नीति, २०७० खारेज गरिएको छ ।

(ख) लैङ्गिक तथा समावेशीकरण नीति, २०७० बमोजिम भए गरेका काम कारबाही यसै नीति बमोजिम भए गरेको मानिनेछ ।

Gender and Inclusion Policy In Election Management, 2021

Election Commission, Nepal

Kantipath, Kathmandu

This book has been published with the support of UNDP Nepal.

Gender and Inclusion Policy
In Election Management, 2021

Election Commission, Nepal

Foreword

In a democracy, the sovereignty of the country lies within the people; and elections ensure the right of the people to govern through their elected representatives. It is important for democracy, good governance and human rights to ensure the right of every voter to vote, participate as well as to contend in elections. For elections to be free and fair, and to ensure the protection and promotion of human rights by institutionalizing inclusive governance, it is imperative for all genders and all communities in the society to be able to freely participate in elections. For this, and as per the principle of gender equality and proportional representation in elections, it is necessary to ensure the participation of women and marginalized groups at all levels, processes and cycles of electoral management through appropriate policies.

The Commission has been carrying out its activities by institutionalizing gender and inclusion in all stages and processes of elections; in the spirit of multi-party democratic governance, civil liberties, human rights, adult franchise and periodic elections enshrined in the Constitution of Nepal. The Commission's Third Five-Year Strategic Plan (2019 – 2024 A.D.) has also created a conducive environment to reap the benefits of democracy by making all elections gender friendly and inclusive based on the principle of proportional inclusion.

As per the Commission's objective to ensure inclusion in the electoral process as well as the institutional mechanism of the Commission, and based on the achievements, learnings and experiences of the Commissions Gender and Inclusion Policy 2013 A.D., I am pleased to present the **Gender and Inclusion Policy in Election Management 2021 A.D.**, prepared by the Commission. This policy is important to contribute to the national goal of strengthening the federal democratic republic system of governance as per the provision of proportional inclusive representation enshrined by the Constitution of Nepal. It is also an important document that reflects the Commission's continued commitment to the cause. By solidifying the foundation for increased

participation of women, Dalits, minorities and marginalized communities in elections the Commission firmly hopes and believes that this policy document will further contribute to achieving the target set by Nepal in achieving the Sustainable Development Goals.

The political parties, organizations working for persons with disabilities, civil society organizations and electoral stakeholders have played an important role in the formulation of this policy, which has also been informed by the constitutional provisions on gender and inclusion, current electoral laws, Civil Code, Gender and Inclusion Policy 2013, the learnings from the 2017 A.D. elections at all tiers. The primary objective of this policy is to identify the potential opportunities to address the challenges and problems related to inclusion in elections. We are confident that all elections will be gender friendly and inclusive if we can create an environment for stronger and reliable cooperation and coordination among electoral stakeholders to ensure inclusive elections for every citizen.

The Commission highly appreciates the Honourable Election Commissioners, political parties, officials and representatives of the Inter-Party Women's Network, staff of the Commission's Secretariat, representatives of governmental and non-governmental bodies and the UNDP Electoral Support Project, and everyone concerned in directly and indirectly contributing to the formulation of this policy. I would like to express my sincere gratitude to all the dignitaries who have provided invaluable suggestions in this policy, which is an important strategic document to address the issues of gender and inclusion in electoral management.

Dinesh Kumar Thapaliya
Chief Election Commissioner
Election Commission, Nepal

Gender and Inclusion Policy In Election Management, 2021

1. Background

Election is the pillar of competitive political system. Sovereign people establish and institutionalize the democratic system through elections by using adult franchise. In Nepal, Election Commission has been provisioned as a Constitutional body to manage, conduct, oversee, direct, and control all aspects of election. The long-term vision of Election Commission is "free, fair, impartial, credible, and cost effective elections". For this, we need to address gender and inclusion issues in all electoral processes, procedures, and steps.

The Commission aims to contribute to strengthening democracy and promoting good governance by providing the voting rights opportunities for all citizens without any obstacle. To achieve this goal, gender equality and social inclusion should be incorporated at levels of policy and action with focus on increasing citizens' participation as well as coordination and collaboration among stakeholders. The free, fair, impartial, credible, and cost-effective election based on gender equality and social inclusion always helps the governance system to be accountable. Therefore, this Gender and Inclusion Policy in Election

Management, 2021 has been prepared by the Commission by reviewing the constitutional provisions for gender and inclusion issues, existing laws relating to election, National Civil Code, gender equality, women's empowerment and inclusion policies included in different periodic plans including the Fifteenth Plan, liabilities created by international laws, sustainable development goals, achievements and lessons learnt from the elections of all levels held in 2017, five-year strategic plan and gender and inclusion policy, 2013.

2. Past Initiatives

2.1 From 1948 to 1963

The Government of Nepal Act,1948 is the first constitution of Nepal. That Constitution had recognized the concept of adult franchise by provisioning equal rights to vote for all adults. In accordance with this provision, election in Nepal had started with the local election in 1948. The Interim Government of Nepal Act,2007 B.S.(1951 A.D.) had provisioned no discrimination against the citizens in terms of religion, ethnicity,caste,and gender while making the voter's roll. Only after the political change of 1951 and establishment of democracy, women were entitled to cast their votes and become candidates only at the election of Kathmandu Municipality on September 2, 1953. Despite the beginning of gender and inclusion policy at this period, constitutional, legal, and institutional provisions had not been established to

implement that policy. However, a few women were also elected in that election. Only one female representation was there in the first democratically elected government formed after the general election of 1959.

2.2 From 1963 to 1990

In early part of this period, different sections were managed with separate male and female lines for the polls wherever possible. Village Panchayat Act, 1964 and Village Panchayat Election Bylaws, 1964 were issued; election process was extensively reformed;the right to secret ballot was guaranteed, and other provisions related to the election process were adopted.

After the issuance of the Zonal Assembly Act, 1964,all the members of District Panchayats under that zone would be the ex-officio members of Zonal Assembly in each zone. Likewise, the Zonal Assembly was constituted with three members from zonal level women's organization, four members from farmers' organization, four members from youth organization, two members from workers' organization, two members from ex-army organization, and Zonal Panchayat would nominate four members from among the graduates. In this way an attempt was made to address the issue of inclusiveness.

In the National Panchayat also,Back to the Village National Campaign would nominate one female member if no woman was elected by direct election through adult franchise. Likewise, the provision to nominate four members from Nepal Farmers' Organization, four members from Nepal Youth Organization, three members from Nepal Women's Organization, two members from Nepal Workers' Organization, two members from Nepal Ex-army Organization; altogether fifteen members suggests that the attempt for inclusive representation was made in Rastriya Panchayat too.

2.3 From 1990 to 2006

In the Constitution of the Kingdom of Nepal, 1990 every political party had to nominate at least five percent women candidates for the election of the House of Representatives. Similarly,it was mandatory to elect at least three women in the National Assembly. In the Preamble of Local Self Governance Act, 1998, attempts were made to promote the representation of gender and inclusion by bringing different ethnic groups, indigenous communities, socially oppressed people, and the economically underprivileged groups and by increasing their participation in equal and fair distribution of the fruits of development, balanced mobilization and disbursement of resources to institutionalize development processfor the development of the

locality. It was provisioned that representation of at least one woman was mandatory in each Village Development Committee and every Ward Committee of Municipality.

The same Act had a special provision for the representation of women and inclusive groups in the local bodies. According to that provision, the Village Council would nominate six different members including one woman from among the eligible candidates but not represented in the Council from among the social workers, economically backward, ethnic groups, Dalits, indigenous communities, and socially oppressed groups. Likewise, the Municipal Council would also nominate six to twenty different members among the eligible candidates but not represented in the Council from social workers,economically and socially backwards, ethnic groups, indigenous communities, and socially oppressed groups, and at least forty percent of them should be women.

In the District Council also, attempts were made to make the principles of gender and proportionate inclusion practical by provisioning six members nominated by the Council from among the eligible candidates but not represented from the social workers, economically backward, ethnic groups, indigenous communities, and socially oppressed groups. In the election for local bodies held in 1997, twenty-seven percent of women's representation could

be seen. When the Tenth Five-year Plan acknowledged gender equality and social inclusion as interrelated issues, it is found to be comprehensive.

2.4 From 2006 to 2015

The Interim Constitution of Nepal, 2007 had proclaimed to progressively restructure the state to solve the existing problems of class, ethnicity, gender and backward region, and provisioned reservations for proportionate representation in all state mechanisms adopting the principles of proportionate inclusion. In the election for Constituent Assembly held in 2008 political parties had to send the list of proportionate candidature that must contain fifty percent women candidates. As a result, thirty-three percent women candidates were elected in the Assembly.

The Commission had adopted the policy of complying with principles of gender equality and social inclusion while mobilizing human resource for the management and operation of the election of Constituent Assembly, 2008. In that election and voter's education materials were prepared in gender-friendly and inclusive manner and were published and disseminated. Another election of Constituent Assembly Election, 2013 continued the same provisions of the election of 2008. Following the same principles, Election Commission had for the first time prepared and implemented the Gender and Inclusion Policy, 2013 to

promote capacity building of gender and inclusive groups in politics and the election by increasing their political participation. The Second Constituent Assembly elected in 2013 had promulgated the Constitution of Nepal in 2015 which paved ways for the implementation of the Constitution. Then the election of federal parliament, provincial assemblies, and local governments as per the federal structure were held in 2017. In all the procedures of the election held in accordance with the Constitution, the election was held and managed by giving priority to gender and inclusion in all processes of the election. From a gender perspective, women's political participation in all the three levels of state was encouraging, and the increase in the scope of the Women's Commission along with the constitutional authority are some of the remarkable achievements of that period.

3. Present Situation

The Constitution of Nepal has guaranteed the right to live with full dignity to all citizens. It has clearly stated that all citizens are equal in front of law, that nobody will be deprived of equal protection of law, that nobody will be discriminated in the operation of general laws. But it has also mentioned that special provisions can be made in accordance with federal law for the protection, empowerment, and development of socially and culturally backward

people such as women, *Dalits*, indigenous and ethnic groups, *Madheshis*, *Tharus*, Muslims, oppressed class, backward communities, minorities, marginalized groups, farmers, workers, youths, children, senior citizens, gender and sexual minorities, person with disability, pregnant women, helpless people, backward regions including economically deprived *Khas Aryas*. Likewise, the targeted class, region, ethnic groups and communities including women, *Dalits,* minorities, and persons with disability have been provided with the rights to participate in all bodies, institutions, and levels of the state on the basis of inclusive principles.

In 2017, elections were held at all levels for the implementation of the Constitution promulgated in 2015 by the Constituent Assembly that was elected in 2013. In the elections held at all the three levels, participation of women and inclusive groups was prioritized in all the election processes. As per the provisions of the Constitution and election laws, legislatures of federal parliament, provincial assemblies, and local governments have been formed. These legislatures are represented by women, *Dalits*, indigenous and ethnic groups, *Madheshis*, persons with disability, and minorities. In terms of gender and inclusion,the existing constitutional and legal provisions regarding the election of local levels, provincial assemblies, the House of Representatives, National

Assembly, election of the President, and Vice-President are as follows :-

3.1 President and Vice-President should be represented from different gender or community/political party in the election,

3.2 In the proportionate electoral system for 110 members for a specific political party to represent in the House of Representatives, the whole nation should be regarded as one constituency, every political party should fix candidates in closed list based on population in accordance with federal laws from among the women, *Dalits*, indigenous and ethnic groups, *Khas Aryas*, *Madheshis*, *Tharus*, Muslims, and backward regions. In such candidature, geography and regional balance should also be considered,

3.3 While fixing candidacy by a political party for the postion of proportionate electoral system in the House of Representatives and Province Assembly persons with disability should also be represented,

3.4 At least one third of the total number of elected members representing from a political party at the Federal Parliament and Province Assembly should be women,

3.5 For the National Assembly, out of fifty-six elected members, eight members including at least three women, one *Dalit* and one person with disability or minority from each province should be elected, and out of three members nominated by the President, at least one member should be woman,

3.6 Out of the Speaker and Deputy Speaker of the House of Representatives and Province Assembly, one should be woman, and they should represent different political parties,

3.7 Out of the Chairman or Vice-Chairperson of the National Assembly, one should be woman,

3.8 Any political party, while filing candidacy for the proportional electoral system for total two hundred twenty members to be elected in seven province assemblies, should prepare a closed list representing women, *Dalits*, indigenous ethnic groups, *Khas Arya, Madhesis, Tharus,* Muslims, backward regions and minority groups based on the population and in accordance with the federal laws, and while filing candidacy, regional balance of the province should also be taken into consideration,

3.9 While preparing a closed list of proportionate candidates for the House of Representatives

and Provincial Assembly, by a political party, at least fifty percent of the total number of candidates should be women;they should also include candidates from disabilities, and should submit the closed list in a fixed format that should distinctly state the candidature included on the basis of inclusion,

3.10 After fixing the number of seats in the House of Representatives and Province Assembly that a political party is entitled, the Commission should inform the political parties to determine the number of members representing from their parties with at least one third of the total number of members as women representing on their behalf,

3.11 In the first-past-the post-electoral system the amount of money to be deposited as guarantee for candidacy should be waivered by fifty percent for women, *Dalits* and minorities or economically deprived candidates,

3.12 A political party that gains seats of less than ten percent of seats in proportional electoral system should submit the list of elected members with at least one third women and other inclusive grounds wherever possible,

3.13 Four women elected by the members of Village Council from among themselves and two others

from among the *Dalits* and minorities elected by the Village Council would become the members of Rural Municipality,

3.14 Five women elected by the members of Municipal Assembly from among themselves and three others from among the *Dalits* and minorities elected by the Municipal Council would become the members of Municipality,

3.15 District Council would elect the District Coordination Committee of not more than nine members including one Chief, one Deputy Chief, at least three women, and one *Dalit* or minority,

3.16 The Chairperson of rural municipality, Vice-Chairperson, Ward Chairperson and four ward members of the rural municipality as well as the four elected members from among the *Dalits* and minorities shall be the members of Village Assembly,

3.17 The Mayor and Deputy Mayor of municipality and four ward members as well as four elected members from among the *Dalits* and minorities shall be the members of Municipal Assembly,

3.18 At least two members from each ward shall be the members of Village Assembly and Municipal Assembly,

3.19 In the ward committee of rural municipalities and urban municipalities two women including one *Dalit* woman and two other ward members who have got the highest number of votes shall be adopted,

3.20 The Commission shall adopt gender-friendly and inclusive principles while formulating the election policies, operating the programmes, managing the staff, and monitoring and observation of the election,

3.21 The political parties should provision, as per the party constitution, to guarantee representation based on proportional inclusive principle that should reflect social diversity while electing, nominate, and appointing members in their party structure and committees, and at least one-third of the members must be women in their committees at all levels,

3.22 The political party has the rights and responsibilities to contribute to building equitable society by eliminating social discriminations of all kinds, violence, and discriminatory practices such as untouchability etc.,

3.23 Political parties should nominate fifty percent women for the election of Chairperson, Vice-Chairperson, Mayor, Deputy Mayor, and the

Chief and Deputy Chief of District Coordination Committee,

3.24 There must be provisions to increase the representation of women with the target of forty percent in Federal Parliament and Provincial Assembly and forty-two percent at local levels by 2030.

4. Problems, Challenges and Opportunities

4.1 Problems

Existing problems related to making the election gender-friendly and inclusive are as follows :-

4.1.1 Low participation of women and target group in the election due to traditional social structure, gender discrimination, caste-based discrimination, class differences, social perception, values and attitude,

4.1.2 Not being able to establish the leadership and participation of women and target group and community in all process and phases of the election,

4.1.3 Due to the social structure, demographic distribution and caste-based discrimination, not having nominations for the post of a Dalit female ward member in the local level election,

4.1.4 Inadequate institutional and functional initiatives for gender and inclusion in election operation and management,

4.1.5 Unable to provide coordinated access on issued related to gender and inclusion to the women and target groups and communities,

4.1.6 Lack of effective coordination and collaboration among the Commission and other entities and as well as organizations to address the issues of gender and inclusion in elections,

4.1.7 Unable to include gender and inclusion issues in the election related data, monitoring, evaluation and reporting system,

4.1.8 Inability to internalize the need for capacity development issues for leadership in the thematic, sectoral and level wise committee of the political parties from women and people from target group,

4.1.9 Lack of gender-friendly and disability-friendly physical infrastructure and materials as needed in electoral processes,

4.1.10 Difficulty in providing fair access to the resources due to large gap in economic, social and educational status of women, target groups and communities,

4.1.11 Lack of segregated data required for gender equality and inclusion in the operation and management of the election.

4.2 Challenges

The following are the challenges in making election effective and systematic in accordance with the principle of gender and inclusion.

4.2.1 Empowering the backward class, areas, gender and communities as per constitutional and legal provisions and in accordance with the principle of gender equality and inclusion,

4.2.2 Ensuring representation and participation of women and target groups in all process and phases of election management,

4.2.3 Institutionalizing the leadership, ownership, participation and representation of women and target groups in all levels, regions and bodies of the government in election management through gender and inclusion perspective,

4.2.4 Building common understanding between Election Commission, political parties and electoral stakeholders on the concept of gender and inclusion,

4.2.5 Harmonizing, complementing and maintaining coordination among the Election Commission, different levels and entities of the state,

political parties and electoral stakeholders on gender and inclusion policy, plans, and programmes,

4.2.6 Providing fund for financing the electoral expenses from the state coffers to the women and inclusion group by adopting the principle of positive discrimination,

4.2.7 Building the practice of proactive representation of women and inclusion group on the basis of population in the absence of mandatory legal provisions,

4.2.8 Empowering women and individuals ofthe inclusion group in collective bargaining on representation issues,

4.2.9 Practicing at least one-third representation from women members in all level committees of political parties' organizational structure.

4.3 Opportunities

The gender and inclusion provisions as specified in the electoral laws and gender and proportional inclusive principles accepted in the Constitution of Nepal has expanded the avenues in creating electoral process gender responsive, equitable and inclusive. The following opportunities are available in electoral management to address gender and inclusion issue :-

4.3.1 Utilizing the right to participation of women and different groups, regions, castes, ethnicities and communities in state bodies on the basis of the principle of proportional representation as provisioned in the Constitution,

4.3.2 Ensuring gender and inclusive representation at different elected posts of federal, provincial and local levels/governments as provisioned in the Constitution and existing election laws,

4.3.3 Enhanced capacity of women and individuals of different target classes, regions, ethnic groups and communities in participation and candidacy in the election being aware of their rights,

4.3.4 Created conducive environment for the implementation of the policies and programmes formulated by different constitutional commissions to make the issues of gender equality and social inclusion well-organized, effective and result-oriented,

4.3.5 Increased coordination, partnership and joint effort among the electoral stakeholders in addressing gender and inclusion related issues in the conduction and management of the election,

4.3.6 The presence of aconducive environment to address gender and inclusion related issues at different phases and process of the election due to the consistent positive change in social attitude, values, beliefs and practices,

4.3.7 Created conducive of a favourable environment among different institutions, commissions, organizations of persons with disability, women and other inclusion groups on issues related to gender and inclusion,

4.3.8 Increased opportunities in conducting training through various training centres to empower and aware the public on issues related to gender and inclusion related to electoral process,

4.3.9 Development of leadership from women and inclusion group in the policy formulation and the operation mechanism of the states starting from the local level due to the mandatory legal provision of representation from the women and inclusion groups in the ward committees of the local level, local level executives, and district coordination committees,

4.3.10 Fixed target in the sustainable development goal of achieving women representation of forty-two percent in local governments, forty percent in provincial assemblies, and forty

percent in the federal parliament of Nepal by 2030.

5. Need of the Policy

The Constitution of Nepal has guaranteed the right to participation of women in all bodies of the government as the fundamental right on the basis of proportional inclusive principle and with the commitment to end gender discrimination. It is necessary to implement the right to participation of different marginalized groups such as *Dalits*, indigenous ethnic groups, *Madheshis, Tharus, Muslim* community, minority groups, persons with disability, sexual and gender minority groups, citizens of backward societies, and poor *Arya Khas* people etc. who have been economically, socially, politically and administratively backward. It has been distinctly necessary to accept gender equality and social inclusiveness in the election as an important means to make governance system all-inclusive and representative on the basis of gender equality and inclusive principle by using social plurality as an important opportunity.

The Election Commission of Nepal had approved and implemented the Gender and Inclusion Policy, 2021 by accepting the Interim Constitution of Nepal, 2007 as the main basis and by giving importance to increase women participation in elected bodies to increase their fair access to facilities and services

through the participation of women and all target groups in every step and process of the election. In the second election of the Constituent Assembly held in 2013, women participation in the Constituent Assembly reached 33 percent (one-third) through proportional representation system, and significant representation of other target groups was also guaranteed. Thus, because of the provision in the constitution and election laws, the representation of women and inclusive groups has reached to 40.75 percent in the local governments, 34.40 percentin the province assemblies, 33.53 percent in the House of Representatives and 37.3 percent in National Assembly as per the result of the election of local governments, province assemblies, the House of Representatives, National Assembly, the President and the Vice-President. Viewing from the perspective of social inclusiveness, the representation of *Madheshis* and *Dalits* have been to 16 percent and 24 percent in the local governments, 18 percent and 6 percent in the province assemblies, 17 percent and 7 percent in the House of Representatives and 8 percent and 12 percent in National Assembly respectively.

Analysing the Constitution of Nepal, 2015 electoral acts and rules formulated on the basis of the constitution, the achievements of the rule as well as the elections, it is pretty clear that the participation of women and inclusive groups has not been effective unless it is mandatory. Therefore, it is necessary to

timely revise the Gender and Inclusion Policy, 2013. The constitution has guaranteed the right of participation of women and target groups in the government bodies on the basis of proportional inclusiveness and participatory principle, and the Election Commission has developed its action plan in its third five-year strategic plan guaranteeing and enhancing gender equality and inclusiveness in every stage and process of election. In the context of the necessity of the revision and implementation of the existing gender and inclusion policy, it has been included in its strategy and gender and inclusion policy is necessary to address the following issues :-

5.1 To help achieve national political goal of strengthening federal democratic republican system of governance by assimilating the principle of proportional inclusiveness accepted in the constitution,

5.2 To embed the gender and inclusion policy to the model of the federal system of the country, fundamental rights, constitutional and legal provisions related to election, sustainable development goals and other declarations and documents such as International/UN Convention on Human Rights, universal norms and values related to election that Nepal has been committed to,

5.3 To address gender equality and inclusiveness in policies, laws, plans, budget, programmes, service delivery and all stages and processes of election operation and management,

5.4 To establish the leadership of women and other inclusive groups in the decision making level by mainstreaming the issues of gender and inclusiveness in planned way in each and every stage of election cycle, and by making harmony between policies and actions,

5.5 To facilitate and guide in internalization of gender equality and inclusiveness in election-related activities of political parties and election stakeholders.

6. Institutional Commitments

The Election Commission of Nepal has expressed the following commitments for effective implementation of gender and inclusion policy in election management :-

6.1 Promotion of Equality

The Commission will ensure gender and disabled-friendly and inclusive environment at the work place, method and priority. To promote gender and inclusiveness, it will provide equal access towomen, senior citizens, *Dalits*, persons with disability, sexual minorities and other marginalized groups atthe work place. Similarly, it will promote gender equality and

social inclusiveness in all stages and processes of personnel recruitment and training, and selection and mobilization of volunteers and observers.

6.2 Ending Gender-based Discrimination

To minimize gender-based violence during the election, the Commission will actively function to guarantee the protection, development, empowerment, opportunity and access of women and people of all classes, regions, ethnicities and communities who have been economically, politically and socially backward.

6.3 Mainstreaming

The Commission will constantly attempt to make its every activity gender-equal and socially inclusive by properly addressing the problems faced by women and target groups in the area of policy arrangement, institutional management, work environment, and work culture of all stages and processes of election management through the process of gender equality and mainstreaming inclusion.

6.4 Addressing Obstacles

The Commission will remove all obstacles of the election management by timely analysing the probable risks to ensure equal access and meaningful participation of all while implementing gender and inclusion policy. It will ensure equal opportunity to all

by locally and thematically addressing the obstacles created due to gender, disability, geographical formidability, social exclusion, economic backwardness and personal limitations.

6.5 Zero Tolerance in Discriminatory Activities

The Commission is committed not to allow and tolerate any sort of sexual abuse, gender-based and socially discriminatory activities from the offices and other stakeholders under the Commission in all stages and processes of election management. During the period of election management, the Commission will adopt the policy of zero-tolerance against all sorts of abuses and discriminatory activities and practices.

6.6 Guarantee of Responsibility

Gender and inclusion policy in election management will emphasize empowerment, equal opportunity and fair access of women and all target groups. In election conduction and management, gender equality and inclusiveness will make systemic and cultured transformation sustainable. This will empower women and all target groups and communities by making them aware of their rights and responsibilities and will play an important role to be accountabletowards them.

6.7 Promotion of Diversity in Work Place

The Commission will manage the infrastructure of its premise and its offices, workplaces and work

environment on the basis of the principle of gender equality. It will promote diversity to develop workplace gender and disabled-friendly targeting the staff working in the Commission and its offices and its customers/clients/service seekers.

6.8 Prohibition of Misconduct and Discrimination

The Commission ensures its commitment that nobody will be misbehaved or discriminated on the basis of their religion, caste, ethnicity, sex, physical condition, disability, health condition, marital status, economic condition or any other basis. Besides, it respects dignity and feelings of all citizens. It prohibits any sort of misconducts such as sexual abuse, passing comments on any man, woman or sexual minority groups.

6.9 Hearing of Complaints

The Commission will develop an appropriate mechanism to hear complaints and grievances against any misconduct and discrimination on its staff and stakeholders during the implementation of gender and inclusion policy in election management.

7. Vision

Gender equal and inclusive election

8. Mission

To ensure democratic rights to all citizens by assimilating the principle of gender equality,

proportional inclusion and participation in the election.

9. Goal

To contribute in strengthening of democracy through gender equal and inclusive election.

10. Objectives

10.1 To secure the participation and role of women and target groups based on gender equality and inclusion in all levels, stages and processes of election management,

10.2 To mainstream gender equality and inclusion in all stages of election management,

10.3 To make coordination and interrelation with political parties and other stakeholders of the election more effective in the implementation of gender and inclusion policy in election management,

10.4 To help and facilitate political parties and other stakeholders in capacity building to make them gender-friendly and inclusive.

11. Policy

11.1 Making the activities and processes of all stages of elections operation and management gender-friendly and all inclusive,

11.2 Internalizing gender and inclusive perspectives during formulation and implementation of policies, strategies, laws and programmes related to the election,

11.3 Making electoral and voter education, civic education, awareness and information materials more gender-friendly and inclusive,

11.4 Ensuring fair and equal access of women, persons with disability and inclusive target groups to services, facilities and opportunities and in institutional mechanisms developed by the Commission,

11.5 Coordinating and collaborating with federal, provincial and local governments, political parties and other organizations for the implementation of gender and inclusion policy in election management.

12. Strategy

12.1. Mainstreaming of gender equality and social inclusion shall be continued in the policy, strategy, law, planning, budgeting,

programming, structure of the Commission and all stages and processes of election,

12.2. Participation of women and inclusive group in the election shall be promoted in consonance with gender equality and proportionate inclusive and participative theory; and a system to appraise, evaluate and monitor the same shall be developed,

12.3. Buildings of the Commission and its offices and the infrastructure and information materials to be used in the election shall be continued to be made gender, inclusion and disabled-friendly,

12.4. Gender and Inclusion Policy in Election Management shall be implemented in coordination and cooperation with the concerned constitutional bodies, government agencies, political parties, NGOs, private sector, civil society and other stakeholders,

12.5. Capacity of the political parties and other stakeholders shall be promoted in implementing the gender and inclusion policy.

13. Working Policies/Activities

The following are the *57* activities identified under the five strategies for gender and inclusion policy of the election management :

Strategy 1 : Mainstreaming of gender equality and social inclusion shall be continued in the policy, strategy, law, planning, budgeting, programming, structure of the Commission and all stages and processes of election.

Activities

13.1. Arrangement shall be made to collect and record the data by revealing the clear identity of gender and inclusive groups in the forms, checklists and particulars to be used in the operation and management of election,

13.2. Appropriate basis, method, procedure, objective indicator, standard and data system shall be developed for examining and analysing gender and inclusion,

13.3. Election information management system of the Commission shall be made effective to be gender friendly and inclusive,

13.4. The staff of the Commission and its offices and the employees to be deputed in polling shall be continued to be trained in the gender and inclusion issues,

13.5. Priority shall be given to the participation of employees of women and inclusive groups while commissioning and deputing the staff for

the conduction and management of election and security purpose as well,

13.6. Arrangement shall be made to publish the final voter roll by clearly reflecting the data of female, male, gender, minority group, inclusive group, senior citizens and disabled,

13.7. A system to report by mentioning the particulars of gender and inclusion of the voters participating in the polling shall be commenced,

13.8. Priority shall be given to involve women and individuals of inclusive groups in the volunteers and staff to be deployed while operating the special programme vis-à-vis collection of voter roll,

13.9. Participation of women, inclusive and target groups in the programmes like training, symposium, seminar, discussion, interaction etc. to be conducted by the Commission and its offices shall be ascertained,

13.10. Training and instruction curricula, reading materials and reference materials vis-à-vis election and voters' education and information prepared by the Commission shall be made gender friendly, inclusive and youth and

disabled-friendly by revising them through further study and research,

13.11. Special target group programme shall be launched for participation and representation of women, inclusive and target groups, areas and communities in the election,

13.12. Arrangement of involving women and inclusive groups shall be made while selecting instructors, volunteers and service providers for operation of civic education, polling and voter education programmes,

13.13. Gender and inclusion data and report prepared by the Commission shall be publicized and included in its annual report.

Strategy 2: Participation of women and inclusive groups in the election shall be promoted in consonance with the gender equality and proportionate inclusive and participative principle; and a system to evaluate and monitor the same shall be developed.

Activities

13.14. The election policies, strategies and laws shall be formulated, timely reviewed, revised or amended to be in consonance with gender and inclusion policy,

13.15. Arrangement of institutional mechanism shall be made and activated so as to promote gender equality and social inclusion in the conduction and management of the election,

13.16. Budget and programme of the Commission shall be implemented and examined by making it gender responsive and inclusive,

13.17. A Section and a liaison/contact person with prescribed responsibility shall be prescribed in the Commission for the purpose of mainstreaming gender and inclusion issues and it shall be gradually extended to the District Election Offices too,

13.18. Initiatives shall be taken to make clear legal interpretation of the terms like destitute minority, marginalized, endangered as mentioned in the Constitution so as to simplify the participation supposed to be made on the basis of the proportional inclusive principle,

13.19. Initiatives shall be taken for legal arrangement of the provision of compulsory candidacy of woman to be adopted by a political party that gives candidacy for only one post out of Mayor and Deputy Mayor or Chairperson or Vice Chairperson of local level,

13.20. Initiatives shall be taken to formulate necessary laws by provisioning the representation of *Dalits* and minority groups so as to clarify and simplify the constitutional provision of electing two persons in the rural municipality and three persons in the Municipality from the aforementioned communities,

13.21. Initiatives shall be taken to make legal arrangement for ascertaining the representation of at least one person each from among the persons with disability and minority groups from each province in the National Assembly as provisioned in the Constitution,

13.22. Initiatives shall be taken to reform the law by making necessary research study and analysis of the matter of candidacy and vacancy for the post of *Dalit* woman members in the election of Ward Committee of local level,

13.23. Initiatives shall be made to amend the prevailing election law for the purpose of participation and representation of women in the Federal Parliament, Provincial Assembly and local level/governments in consonance with the purview of sustainable development goal,

13.24. Initiatives shall be made to make necessary legal arrangement to increase the representation of candidates from among women and inclusive groups in the first past the post electoral system also,

13.25. Initiatives shall be made to amend the existing laws on condition to be applied the quota of prescribed inclusive groups irrespective of number of seats of a political party winning the seats less than ten percent in the proportional electoral system,

13.26. There shall be regular monitoring of gender and inclusive programmes conducted by the Commission by developing objective indicators,

13.27. The feedback obtained from the analysis and evaluation of gender and inclusive programmes shall be addressed in the improvement action plans.

Strategy 3: Buildings of the Commission and its offices and the infrastructure and information materials to be applied in the election shall be continued to make gender, inclusion and disabled-friendly.

Activities

13.28. Access of all to the physical and social infrastructure including the polling centre , polling booth, counting centre, voter list registration shall be ascertained by making them gender and disabled- friendly,

13.29. Buildings and other physical infrastructure of the Commission and its offices to be constructed shall be made gender and disabled- friendly,

13.30. While selecting a venue for any programme organized by the Commission and its offices, priority shall be given to a place having gender and disabled-friendly physical infrastructure,

13.31. Special arrangements for easy access to the polling place on the day of election shall be made for the voters who are with severe disability, chronic patients and senior citizens,

13.32. Coordination and cooperation shall be enhanced with the other mechanisms including local government so as to identify the habitat and number of target groups,

13.33. While designing the information materials related to polling and voter education for the target groups, it shall be prepared by making

discussion with the concerned groups and making necessary study,

13.34. Information related to polling and voter education, training materials, curriculum, information brochures, posters, pamphlets etc. shall be continued to make gender and disabled- friendly,

13.35. Restrooms, breastfeeding rooms, infant care rooms and child care rooms shall be prepared by giving due consideration to the special situation and need of women staff of the Commission.

Strategy 4: Gender and inclusion policy in election management shall be implemented in coordination and cooperation with the concerned constitutional bodies, government agencies, political parties, NGOs, private sector, civil society and other stakeholders.

Activities

13.36. Necessary committees from concerned agencies and stakeholders shall be formed and activated for the implementation of gender and inclusion policy in election management,

13.37. Profile of NGOs involved in the sectors of election management shall be prepared and coordinated and mobilized as needed,

13.38. Particulars of the representatives and dignitaries from among women and target groups elected in the different positions of Federal, Province and Local level shall be prepared,

13.39. While making observation of polling, an arrangement shall be made to use gender and inclusion checklist and to report accordingly,

13.40. Capacity of the elected representatives, elected dignitaries from among women and inclusive groups of different levels and the representatives of other organizations and associations shall be continued to enhance by providing them necessary trainings on the subject matter related to election operation, good governance and consolidation of democracy,

13.41. Initiatives shall be taken to formulate and mobilize a network consisting of the representatives of all political parties and that of social organizations and associations for the purpose of increment of participation of women and inclusive groups in the election,

13.42. Any discriminatory actions like directly or indirectly threatening, labelling, demoralizing, defaming and pointing the weaknesses the candidates of women, persons with disability and inclusive groups in course of election campaign shall be strictly controlled,

13.43. Interaction and discussion shall be made with women networks and such other women groups being active in the political sector regarding the implementation of gender and inclusive policy of election management,

13.44. Programmes like mobile service; awareness promotion etc. shall be conducted incoordination and cooperation with the Government of Nepal, Province Governments, local levels, different networks and other stakeholders so as to encourage enlistingthe name of women, inclusive group and target groups in voters' roll,

13.45. Inclusive participation of youths shall be promoted in all stages and processes of election management,

13.46. Coordination and cooperation with the local governments shall be made so as to formulate and mobilize necessary mechanisms in the local level for the purpose of promotion of

participation of women and inclusive groups in the election,

13.47. Study related to proportional participation and representation of farmers and labourer groups in state agencies as per the constitutional provision shall be made.

Strategy 5: Capacity of the political parties and other stakeholders shall be developed in implementing the gender and inclusion policy.

Activities

13.48. Necessary support, facilitation and capacity building shall be provided to the political parties and other stakeholders, and their capacity shall be builtso as to internalize the subject matters specified by the gender and inclusive policy,

13.49. Facilitation and direction shall be delivered to the political parties so as to make their organizational structure and representation gender friendly and inclusive as per the legal provision related to political parties,

13.50. Particulars related to participation of women and inclusive groups in the committees of all levels of political parties as per the inclusive provisions set forth in the law related to

political party shall be updated and a regular monitoring thereof shall be made through the Secretariat of the Commission and District Election Offices,

13.51. Arrangement of necessary facilitation and training shall be made so as to make the political parties sensitive in gender and inclusive issues,

13.52. Provisions related to the registration,regulation and reporting of political parties, shall be made gender, inclusion and disabled- friendly,

13.53. Initiatives shall be taken to make the political parties formulate suitable structure at their central level and to appoint contact person at all levels to address women and inclusive issues,

13.54. Interaction, discussion and training programmes on governance, election management, gender equality and social inclusion shall be conducted for the gender and inclusion liaison/focal persons of political parties,

13.55. Discussion, interaction and review shall be made with the federal, provincial and local level representatives of political parties responsible for women and inclusive groups,

13.56. The organizations, associations and persons active to promote gender equality and social inclusion in different stages and processes of election shall be encouraged,

13.57. The Commission, while preparing the disaggregated data related to the election, shall collect suggestions by conducting interaction and discussion with the organizations, associations and networks related to women and inclusive groups.

14. Expected Outcomes

14.1. Participation of women and inclusive groups in the election management process shall have been promoted and the system of monitoring and evaluation of the same shall have been institutionalized,

14.2. Election related policy, strategy, law, planning, structure and all the stages and processes of election shall have been gender, inclusive and disabled- friendly,

14.3. The infrastructure and information materials to be applied in election shall have been gender, inclusion and disabled- friendly,

14.4. Gender and inclusion policy in election management shall have been implemented in coordination, cooperation and partnership

with the constitutional bodies, government agencies, political parties, NGOs, private sector, civil society and other stakeholders,

14.5. Subjects for the political parties and other stakeholders specified by this policy shall have been internalized and their capacity shall have been promoted,

14.6. Activities related to the conduction and management of election shall have been gender, inclusion and disabled- friendly,

14.7. Data system to measure gender and inclusion in the election shall have been developed,

14.8. Access of target groups including women, *Dalits* and persons with disability to all the processes and stages of the election shall have been extended.

15. Institutional Arrangements

15.1 Steering Committee

For the effective implementation of the provisions laid down in the gender and inclusion policy regarding election management, a steering committee shall be constituted as follows :-

(a) Election Commissioner (thematic) - Coordinator

(b)	Member, National Women Commission	- Member
(c)	Member, National Inclusion Commission	- Member
(d)	Secretary, Office of the Prime Minister and the Council of Ministers	- Member
(e)	Secretary, Election Commission	- Member
(f)	Secretary, Ministry of Finance	- Member
(g)	Secretary, Ministry of Home Affair	- Member
(h)	Secretary, Ministry of Women, Children and Senior Citizens	- Member
(i)	Secretary, Ministry of Federal Affairs and General Administration	- Member
(j)	Two experts including a woman to be nominated by the Commission from among the persons who have made significant contribution in the field the gender and inclusion	- Member

(k) Head of the concerned division, Election Commission - Member Secretary

15.2 Functions, duties and rights of the Steering Committee shall be as follows :-

(a) To recommend before the commission for policy decision in the issues pertaining to gender and inclusion,

(b) To facilitate and co-ordinate to make the election related acts, regulation, policy, procedures, directive and code of conduct corresponding to the principles of gender and proportional inclusion,

(c) To recommend to the Commission for the implementation of feedback and suggestions received through the gender and inclusion related expert team in the process of election conduction and management,

(d) To coordinate among inter-sectoral policies for mainstreaming the gender and inclusion policy in all the process and steps of election management and to recommend the concerned agencies including the Government of Nepal related to the reforms to be done to make the policies, planning, programmes and institutional management responsive to gender equality and social inclusion,

(e) To provide advice/consultation to the Commission for review/revision by studying whether or not there is proper representation in state mechanisms corresponding to the provision made for the proportional inclusive representation of women and targeted groups and areas,

(f) To give needful direction to the inter agencies co-ordination committee and implementation committee by evaluating and getting evaluated the condition of implementation of this policy from time to time.

15.3 Inter-agency Co-ordination Committee

An Inter-agency Coordination Committee shall be constituted as follows for the effective implementation of gender and inclusive policy during election management.

(a)	Secretary, Election Commission	- Coordinator
(b)	Secretary, National Women Commission	- Member
(c)	Secretary, Nation Inclusion Commission	- Member

(d)	Joint Secretary, Office of the Prime minister and Council of Ministers	- Member
(e)	Joint Secretary, Ministry of Finance (Thematic)	- Member
(f)	Joint Secretary, Ministry of Home Affairs (Thematic)	- Member
(g)	Joint Secretary, Ministry of Women, Children and Senior Citizens (Thematic)	- Member
(h)	Joint Secretary , Ministry of Federal Affairs and General Administration (Thematic)	- Member
(i)	All Division Heads, Election Commission	- Member
(j)	Under Secretary, Planning, Monitoring and Foreign Relation Section	- Member Secretary

15.4 The functions, duties and rights of the Inter-agencies Coordination Committee shall be as follows :-

(a) To coordinate the related agencies and stakeholders for the actions concerned with

gender equality and inclusion during the election period,

(b) To report with suggestions to the Steering Committee by analysing whether or not the laws related to election process are gender friendly and inclusive,

(c) To maintain coordination and mutual understanding among inter-ministries, inter agencies and among federal, provincial and local levels for the implementation of gender and inclusion policy in election management,

(d) To manage or cause to manage review, monitoring evaluation and auditing of the programmes conducted in the related agencies for the implementation of gender and inclusion policy during election management,

(e) To facilitate, coordinate and direct the works of district level committees to be constituted in accordance with the gender and inclusion policy during election management,

(f) To extend required cooperation in the functions of Steering Committee for Gender and Inclusion Policy during election management,

(g) To submit report to the Steering Committee by identifying whether the laws related to election process are gender friendly and inclusive or not,

(h) To prepare and submit the code of conducts before the Steering Committee to control gender violence, abuse and misconducts etc. during election processes and stages,

(i) To do or cause to do other functions as fixed or directed by the Steering Committee.

15.5 Executive Committee

Following Executive Committee shall be constituted in the commission for the effective implementation of gender and inclusion policy during election management.

(a)	Joint Secretary (thematic Division), Election Commission	- Coordinator
(b)	Heads of the all Sections, Election Commission	- Member
(c)	Gender and Inclusion Focal Person, Election Commission	- Member Secretary

15.6 Functions, duties, and rights, of the Executive committee shall be as follows :-

(a) To discharge functions related to gender equality and inclusion during the election,

(b) To prepare gender and inclusion index, collect, analyse and publish election related data,

(c) To formulate and cause to formulate planning, budgeting, programmes, and structures, among others related to election process by analysing them from the perspective of gender and inclusion,

(d) To prepare necessary plan of actions as directed by the Commission, Steering Committee, Inter-agencies Coordination Committee for the implementation of gender and inclusion policy in election management,

(e) To address complaints grievances related to gender and inclusion in election process,

(f) To submit report to the Steering Committee and Inter-agencies Coordination Committee by studying whether the laws related to election processes are gender and inclusion friendly or not,

(g) To cooperate with the Inter-agencies Coordination Committee to prepare code of conducts for controlling gender-based violence and abuse in the election process,

(h) To implement or cause to implement the code of conducts approved for controlling gender-based violence in the election process,

(i) To manage or cause to review, monitoring, evaluation and auditing of the programmes conducted for the policy implementation in the areas of election management,

(j) To bring in use the information management system of the Commission by making it gender and inclusion- friendly,

(k) To develop human power and leadership by developing curriculum, resource materials related to training and capacity development andby conducting different programmes to enhance skill and competence of the human resource involved in the execution of the gender and inclusion policy in election management, and the conduction and management of the election,

(l) To facilitate, coordinate, and direct as required in the functioning of district level committees to be constituted in accordance with the gender and inclusion policy in election management,

(m) To provide necessary cooperation in the functioning of gender and inclusion policy

execution steering committee in the election management,

(n) To circulate information to the manpower working in the mass media including media persons for the participation of women and inclusive groups by developing their capacity regarding gender and inclusion in the election,

(o) To present report to the concerned authority by monitoring information and news published in mass media including social networks regarding gender equality and social inclusion in the election,

(p) To encourage the central level organizations, institutions agencies, and political parties by maintaining coordination and interrelation among them for the implementation of the gender and inclusion policy in the election management,

(q) To do and cause to do other functions as specified to the gender and inclusion policy execution committee in the election management.

15.7 District Committee

The following gender and inclusion policy execution district committee shall be constituted to execute the issues specified in the gender equality and social

inclusion policy by maintaining coordination, collaboration and interrelation with the district level concerned agencies :-

(a)	District Election Officer	- Coordinator
(b)	Representative, District Administration Office	- Member
(c)	Representative, District Coordination Committee	- Member
(d)	Representative, District Level Provincial Office related to social development	- Member
(e)	Officer at the local level where the District Election Office is situated	- Member
(f)	A female expert nominated by the committee from among the persons who have made significant contribution in the field of gender and inclusion	- Member
(g)	An employee of the District Election Office nominated by District Election Officer	- Member Secretary

15.8 The Functions, duties and rights of the district committee shall be as follows :-

(a) To do or cause to do the functions related to gender equality and inclusiveness as specified by gender and inclusion policy within the district in the election,

(b) To prepare and send gender and inclusion data to the Commission,

(c) To formulate necessary action plans for the execution of the policy at the district level as instructed by the Steering Committee and Execution Committee,

(d) To listen, solve or forward the complaints and grievances regarding gender equality and inclusiveness to the Commission if they are to be addressed by the Commission in the process of election,

(e) To execute or cause to execute the code of conducts against gender- based violence in the stages and processes of the election,

(f) To maintain coordination and consistency among inter-agencies and district and local levels in the district,

(g) To manage or cause to manage review, monitoring and evaluation of the programme conducted for the execution of gender and inclusion policy in the area of the election management,

(h) To utilize the information management system of district election office by making it gender, inclusion and disabled- friendly as per the approved format,

(i) To cooperate Inter-agencies Coordination Committee, Secretariat and the Commission in developing curriculum, preparing resource materials and conducting programmes to promote skill and competence of the manpower to be involved in election conduction and management,

(j) To encourage district-level organizations, agencies and political parties for the execution of gender and inclusion policy by maintaining coordination and inter-relation with them,

(k) To send the data and description of the district prepared in conformity with the policy to the district election office also located in the provincial capital,

(l) The district election office located at provincial capital has to prepare an integrated report on the basis of the reports received from all district election offices within the province and send to the concerned authorities,

(m) To do or cause to do other functions as assigned to the district committee.

16. Main Programmes

To implement gender and inclusion policy in election management, the following programmes shall be conducted :-

16.1 Policy Reform Programme

Formulation of election related policy, law making and their amendment, formulation of guideline and procedure and code of conduct shall be done in accordance with gender and inclusion policy in election management. To make election gender equal and inclusive, different studyand research activities shall be conducted.

16.2 Institutional Reform and Capacity Building Programme

Programme shall be conducted by managing institutional framework regarding election management in coordination and cooperation withthe local level. Programme helpful to political parties and their organizations related to gender and inclusion shall be conducted. Capacity development programme shall be conducted for human resource to be deputed in the election and those elected office bearers representing gender and inclusive areas atall levels. The capacity of gender and inclusion focal person and election focal persons of provincial governments and local levels shall be developed. Mobilization programme of civil society and non

governmental organizations in all the stages of election and capacity building programmes of the election stakeholders shall be conducted. With the coordination and cooperation of three levels of governments, election stakeholders, development partner organizations and private sector, different election target programmes such as the construction of women, senior citizens and disabled-friendly polling stations and polling booths etc.

16.3 Mainstreaming Programme

Election related subject matters and issues shall be included in college and school curriculum and in different competitive exams. Gender and inclusion issues shall be included in the capacity development programmes and programmes related to raising awareness to be conducted by political parties, local levels, non governmental organizations, community-based organizations, cooperatives, private sector and civil society. In the trainings conducted by public training institutions, issues and subject matters of civic education and election education shall be included. Youth mobilization programme and campaigns shall be conducted in cooperation with organizations working in the field of election. Information, education and communication materials to raise citizen awarenesss hall be prepared and effectively distributed with the coordination and cooperation of

the stakeholders related to the field of gender and inclusion.

16.4 Target Programme

Various mobile service programmes in order to collect and update the voter rolls and to impart civic, election and voter education for target groups and areas shall be conducted. Special programme to collect and update voter rolls targetting women, persons with disability, senior citizens and marginalized communities shall be conducted in cooperation with local levels. Programmes for target groups shall be conducted through organizations like non governmental organizations, community based organizations, cooperatives, users committee, community learning centres, tole development organizations, mothers' groups active in the fields related to election. Programmes like collection of segregated data based on gender and inclusion by changing all the forms used in election and preparation and update of integrateed record of the elected people's representatives shall be conducted.

To implement gender and inclusion policy in election management, the secretariat of the Commission shall formulate annual and periodic plan and implement it effectively based on the specified main programmes.

17. Financial Management

Necessary resources and means shall be managed for the implementation of this policy by making action plan. For this the Commission may mobilize resources and means of foreign organizations remaining within the scope of the government policy regarding foreign assistance. Coordination and cooperation with the Government of Nepal, provincial governments, local levels, private sector, civil society and election stakeholders might be done for financial management.

18. Implementation Plan

While formulating new laws or amending old ones related to election operation and management, provisions in accordance with the objectives of this policy shall be included. The action plan of policy implementation shall be formulated with the coordination and consultation with the Commission, District Election Offices subordinate to the Commission, election related parties among others. In coordination with other bodies of the Government of Nepal, necessary efforts shall be made to update the policy and programmes of those organizations in order to harmonize the policy and programmes of those organizations as per this policy.

19. Risks

In the context of policy implementation, policy, legal and institutional reform adapting to gender and inclusion policy in election management, derailment that can be seen in the healthy competitive behaviour of political parties in the election process, committment and understanding of political parties and stakeholders in the implementation of policy, continuity of inter area coordination and help, management of necessary resources and means for policy implementation and other areas have been identified as risk.

20. Provisions related to monitoring and evaluation

20.1 Continued monitoring and evaluation of every activity performed by secretariat and organizations under it shall be done by through amechanism,

20.2 For the implementation of policy group of experts shall be formed and mobilized as per necessity,

20.3 Provision shall be made in order to facilitate the collection and analysis of data through gender equality and social inclusion perspective by all the sections of commission secretariat and handover of the same to

policy implementation committee. District Election Offices shall send the details of the activities done within the districts to the secretariat of the Commission,

20.4 The policy implementation Committee shall send the quarterly report prepared by compiling and analysing the facts received to the commission for discussion,

20.5 The policy implementation committee shall prepare annual report and submit it to gender and inclusion policy coordination committee within three months of the end of fiscal year,

20.6 Provision shall be made to make the annual report submitted by policy coordination committee with suggestions public and incorporate it in the annual report of the Commission.

21. Policy Review and Change

Gender and Inclusion Policy in Election Management, 2021 shall remain as a living document. Normally, the commission might review and change this policy and define, amend or change or remove difficulties as per necessity based on the feedback.

22. Repeal and Savings

a. Gender and Inclusion Policy, 2013 is hereby repealed.

b. All acts performed or actions taken under the Gender and Inclusion Policy, 2021 shall be deemed to have been performed or taken under this policy.